

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Q. Septimii Florentis Tertvlliani Carthaginensis
Presbyteri, Opera Qvæ Hactenvs Reperiri Potvervnt
Omnia**

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Coloniæ Agrippinæ, Anno M. DC. XVII.

Proverbiales Formvlæ Toto Opere Hoc Tertvllia Niaco Contentæ, Brevibvs
Scholiis Illvstratæ

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71872](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-71872)

PROVERBIALES FORMVLÆ TOTO OPERE HOC TERTVLLIA- NIACO CONTENTÆ, BREVI BV S

SCHOLIIS ILLV-
stratæ.

1. Abiit iam, & reuertit debet. *Tom. 1. lib. de Testi-
Anima cap. 4. num. 22.*

Rouerbij huius, quod Teutonibus Gal-
licis etiam vſitatum, vſum ipſe Ter-
tull. fuſſime explicat; vt: Abiſſe ho-
minem, ſic: è corpore exceſſiſſe ani-
mam, atque ita inter viuos eſſe deſiſſe.
Sic Græci vti his verbis ſolent: *ἀβιſſεσθαι, ἀβιſſεσθαι, ἀβιſſεσθαι, ἀβιſſεσθαι,*
hoc eſt: mori; quæ omnia abitu exceſſumque ſignifi-
cant. In dictiuncula: iam, quæ longum ſpatium innuit,
tota Prouerbij vis videtur conſiſtere. Tanta vis fuit veri-
tatis de reſurrectione & immortalitate Anima, vt ea ex
hominum animis, ne in tantis quidem vanarum opinio-
num tenebris, à maioribus veluti per manus tradita, po-
tuerit euelli; ſed trito vſitatoque Prouerbio ſit frequentata,
de ijs qui iam dudum eſſent deſuncti; quaſi præſumerent,
hoc eſt, præcipere, & anticipare animis, corporum
reſurrectionem; ſive animorum, qui exceſſerant, ad ſua
corpora reditum, *ἀβιſſεσθαι, ἀβιſſεσθαι, ἀβιſſεσθαι,* hoc eſt: Reuertit, *ἀβιſſεσθαι, ἀβιſſεσθαι,*

2. Abruptum ampliffimum falire. *Tom. 3. lib. 5.
aduerſ. Marc. c. 14. num. 231.*

Salire, pro: tranſilire vel ſaltu tranſmittere. Vt ſit o-
mnino, aut verba ſaltem intermedia prætermittere.
Abiſſumtum, quoniam ſaltem intermedia prætermittit.
ſaltu; quam diſpendium commodiore ambulatione. Sic:
Maximum campum leuiſſimo ſaltu tranſiuola, Scaliger ad
Cardanum. Explicat ſe mox Tertullianus: *Admiſiſſi tanta
de ſcripturis,* hoc eſt, intercidit, reieciſti, & abruptiſti, vt la-
cum in librorum contextu permagna exſtent. Lib. 5. ad-
uerſ. eundem: *Quantus foueus in Epiftola ſecrite, auferendo
que voluit: Virgil lib. 4.*
Hic medium dictis ſermonem abruptis.

3. Acie figere. *Tom. 1. lib. de Pall. 4. nu. 84.*

Eſt acute, intentis, & quaſi defixis in rem oculis in-
tueri. *ἀκρίως ἰεῖν.* Virgi.
Oculos horrenda in virgine fixus.
Vt qui veſtibis, à natura moderatione alienis, homineſ-
que tranſuerſos de recto ſtatu agentibus induti, palam
conſpiciendos ſe, aut potius deridendos præbent, omniu
oculos in ſe conuertere velle videantur. Vt tamen huius-
modi inſpectio, ſive ſpectatio, quam captant, cum probro
contumeliaque eorundem, geſtantium, ſit coniuncta; vt
non laudis, ſed vitio vertat. Huic ſubiungitur: *Digno deſi-
nare, Nutu tradere,* de quibus infra.

4. Acies macharæ exerta. *Tom. 5. lib. de Pudicit.
cap. 14. num. 115.*

Quam quaſi plene iuris, auctoritatis & poteſtatis ha-
benæ effunduntur in aperta obiurgatione. Apud

Virgil. Enſe recluſo ibat. Cui contrarium eſt illud Cicer. r.
in Catil. At nos vigeliſimum iam diem patimur hebeſcere
aciem horum auctoritatis. Habemus enim Sen. Conf. ve-
rum tamen incluſum in tabulis, tamquam gladium in va-
gina reconditum. Sic in Apio: Dentes exerti, ad vulnera
inſtigenda acuti & erumpentes.

5. Nihil ad Andromacham. *Ibid. c. 8. n. 65.*

Aldudere videtur ad veteris alicuius Tragic fabu-
lam, nomine *Andromache* inſcriptam. Et ex Tertull.
colligere eſt; nihil aliud iſthoc Prouerbio ſignificari,
quam hiſce: Nihil ad verſum, nihil ad Bacchum, *ἄλλο τι
ἐπιθῆναι, ἀπὸ τοῦ θεοῦ, hoc eſt, aliena à re.* Nam hæreti-
cos cum hiſtorionibus comparat. Hi allegoricos geſtus
accommodantes canticis, alia longe à præſenti & fabula
& ſcena expriment, (vt videatur ad Græca Prouerbia re-
ſpexiſſe, *ἄλλο τι ἐπιθῆναι, ἐπιθῆναι, vel ad τὸ ἀπορρο-
εῖν, Extra chorum ſaltare, & deſaltare*) illi, hæretici ſci-
licet, eaſdem parabolas quo volunt tribuunt, non quo ha-
bent aptiſſime excludunt.

6. Ad ſcamma producere. *Tom. 2. lib. ad Marty-
ras, cap. 3. num. 44.*

Rhenanus: Locus certaminis, in quo congregiuntur
athletæ, *σκαμμα* Græcis dicitur, quod iſſoſſa cingi
ſoleret, *πᾶσι τὸ σκαμμα.* Hinc Prouerbialiter dictum.
D. Hierony. de *ſcammate* & loco certaminis egredi; pro
eo quod eſt: A propoſito digredi, ſive, Lineas tranſi-
lire. Sic enim apud illum legendum, ſcribentem aduer-
ſus errores Ioannis Hierol. ad Pammachium: Quam er-
go iſta quarantur, inquit, cur tu omiſſis, ſuper quibus pu-
gna eſt, de *ſcammate* & loco certaminis egrediens, in per-
cgrinis & longe alienis diſputationibus immoraris? Por-
ro ſeipſum exponit, quum addit: *Et loco certaminis.* Et,
enim idem valet, quod: id eſt. Non omittendum, valde
ſignanter loqui Tertull. Nam athletæ & gladiatores pro-
duci dicuntur in ſpectaculis ab ipſis munerarijs qui ludos
edunt. Sic mox: *vt ad ſtadium tribunalis bene exercitati in-
commodis omnibus producantur.* Ex ſententia Tertull. eſt in
theatrum, arenam, locum publicum certaminis addu-
cere, oſtentandi periclitandique artem, vireis, gratia; &
præmium, ſive *βραβεῖον* auferendi, in arenam deſcende-
re. Paulus Leopard. Lib. 1. Miſcell. cap. 22. vocis ſignifi-
catur explicat: & *ſcamma* Eraſmi, & Cælij reſutat. B. Ambr.
lib. 1. Offic. Adhuc athletæ in *ſcammate* ſunt, etiam Pro-
uerbialiter, quaſi dicat: Etiamnum de præmio certatur, &
palma dubia eſt.

7. Ad quod venimus, hoc age. *Tom. 3. lib. 4. adu.
Marc. cap. 7. num. 65.*

In ſacris imperati ſolituſ ſilentium, his verbis: Faue-
te linguis; & Græce, *ἤγαγε ἐπὶ λέεις,* & eadem de
cauſa clamari ſolituſ: *Hoc age.* Idque Plutarchus in
Numa dicere videtur: *ἀνὴρ ἄλλο τι ἐπιθῆναι ἢ νύ βραβεῖον,*

TERTULLI
OPERA

A

ὄπισθε ἄρρον σπέρτε ὄρνισιν ἢ δοσῆας διατρέβω, βωδῶν, ὅσα αἰ. Muret. Variar. Lect. 15. lib. Proverbum igitur erit, quod ad rem infinitam attentum aliquem esse iubemus, ut in eam vnam tota mente incumbat: ut nec verbis aliud vii- per, nec in animo secum cogitet.

8. Ex are collatio. Tom. 3. lib. aduers. Valeni. cap. 12. num. 1. 6.

Rhenanus: Quamquam hic symbola & collatio- nis fit mentio (nam Tertull. confitunt, inquit, in mi- dium, & mox: vnum omnes bonum conferebant. item Ire- naeus: Vnumquemque, inquit, eo quod habebat in se optimum florentissimumque conferentes, collationem fecisse. Rursum mox: Et secundi Christi, quem Sotere- dicunt, ex collatione composita fabricatio) nihilomi- nus, quando Vet. exemplaria constanter habent: Are col- latio, video non tam collatio, legi posse, quod omnibus obuium est, quam: collatio, pro: are mutatio & alie- no; quod in vnum conferentes boni viri, & apud ami- cum negotiationi intentum collocantes, sic illum quem ornant, tum adiuuant, prius ab eo sibi cauentes Vnde for- tallis vigo Aironum vitatum id temporis Proverbum, vt: Ar. collatio, aliquid fieri diceretur, aut diues quid- piam esse iactaretur, qui proprijs opibus non polletet, sed commodatijs & alienis. Sane apud Irenaeum alio lo- co de hoc ipso Sotere legitur: In eum disponentibus ve- lut florem suum: vt collatiuum sic hic depositiuum. I- dem sensus erit, si collatio, legas, aut certe non magno- pere diuersus. Equidem apud veteres multa fiebant Are collatio; quibus operibus inscribebantur haec nota: ARE COL. Ad quem inuorem fortassis hic respexit Terrullia- nus. Stips collatio, quae in pauperum vlt. etrogatur; & collatio siue collecta, quae & in dicitio, pensationis pec- uniarie genus: est & το μολοσ collatio in cana adparatum siue pecuniaria, sua penuria. Vnde, Cuius collatio, ioda- lium aut contubernaliom acubatio, vbi suas quisque ad- ferunt epulas, & cetera. Proverbum in eos conueniet, qui per se nihil valent, sed toti alienis nixi sunt opibus, quibus subtractis corruant, & hie fortunaque fiant ex- pectes. Diuites in are alieno, vti Horatius dixit: Meo sum pauper in are.

9. Aesopi graculus. Ibidem t. 12. num. 139.

Rhenanus: De hoc exstat Apologus inter eos qui Aesopo vulgo tribuuntur. Vnde Graecis natum Pro- uerbum: ἄλιον παρὰ καλοῖν, id est: Aesopius graculus, Dici solitum in eos, qui aliena pro suis ostentant. Horat. 3. Episto. lib. 1.

Quid mihi Celsus agit? nonitur, multumq; monendus, Primitas vt quarat opes, & tang. re vitet Scripta, palatinus que cuiusq; recepit Apollo. Ne, si forte suas repetitum venerit olim Grex auium pluinis, moueat cornicula rissum Eurruis nudata coloribus.

Gabriele μολοσ τὸ ἐπιμολοσ ad sententiam Tertull. est plane accommodatum.

Ἄλιον παρὰ καλοῖν ὄρνισιν ἢ δοσῆας διατρέβω, βωδῶν, ὅσα αἰ. Πρωτοῦ δὲ τοῦ ἐν ἡ χελιδόνι ἡρπάζει. Μὲν ἢ ἀπ' ἀντε. ἢ τὰ γυρὸν: οὐ γὰρ ἐν. Ἐπιμολοσ, τὸ εἰς ἑρῶν χελιδόνι διαλύει. Quod sic ver- titimus:

Dum iactat aliena amicta plumulis Prestare volucres ceteras cornicula; Hirundo primum deripit minus suum, Exinde reliqua, & nuda tandem cernitur.

10. De Aesopi puto Aesopus. Tom. 3. lib. 4. aduers. Marc. cap. 23. num. 349.

Vt subaudiuntur verba: modo venis, modo appa- ruiti. In eum qui aliunde incognitus, nullaque ce- lebritate nominis praclarus, & quasi ex angelo modo ad-

uenit; qui latuit, siue, vt verbo Horatiano vtar, fecellit ha- denus; quique subito magnam quid & praclarum au- deat iactare, immo auctoritatem & gratiam cum fama sibi vindicare. Quum Apologus, inter Aesopicos, hic non exisset, futile esset aliquid hic ex coniectura adferre, vnde ortum sit proverbum: quidquid alij nungentur & cetera τὸ εἰς ἑρῶν χελιδόνι.

11. Agina media, seu: Aginae aequilibrio ferri. To. 3. lib. aduers. Hermog. cap. 41. num. 142. & Tom. 5. lib. de Pudic. cap. 9. num. 73.

IN lib. de Pudicit. Non enim admittetur ex- plorum ada- quatio, licet in agina congruentissima, si fuerit salut. nocentis- sima. Si, vt ait Rhenan. ex Felto: Agina est foramen illud in quo inferitur scapus trutinæ, hoc est, in quo agitur siue vertitur trutina, & tum in media agina consistere trutina dicitur, quoties accidit aequipondium, vt neutra pars propendat: idem erit cum Anla (quantum ad Prouerbij vltim) que est & cetera, in qua examen vertitur, siue in cuius medietate lingua obuertatur, & huc illic mutat, dum lan- cibus aequaris respondeat summo puncto, hoc est, neutro inclinet, sed a quo momento discerni partiat. Vltus Prouerbij esse poterit in eos, qui neutrarum partium sunt, sic vt neque hos neque illos offendant. In eos qui virtutes amplectuntur, que mediocritates sunt quaedam inter extrema vitia constituta. In iudices integros, & similia. Videantur Adnotat. Pamelij.

12. Alexandro sublimior. Tom. 1. Apolog. cap. 11. num. 173.

IN elati excelsique animi homines. Decantatissima a- nimi in Alexandro Magno altitudo, que in dicitis iuxta ac factis enituit. Qui nihil sibi quod ipse periceret, a pa- tre relinqui, puer doluerit; qui in Olympijs stadium de- curtere, nisi cum Antagonistis Regibus, recusat; qui Asiaticum regnum dispecti cum Dario, rebus integris, noluerit, qui quum ab Anaxagora innumerabiles esse mundos audisset, illacrymarit, qui nedum vltus domi- nus esset factus.

13. Amazona audacior. Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. cap. 1. num. 14.

Amazones, vel Amazones, singulare omnium seculo- rum exemplar, inquit Iustin. lib. 2. Quorum audacia, plusquam vicilis, plena facinorosa, bella, expeditiones com- memorantur. At quoniam audacia in muliebri sexu cum impudentia plerumque est coniuncta; Proverbum in eos conueniet, qui impudenter sunt audaces & temera- rij. Videantur Adnotaciones Pamelij.

14. Aries in nos temperat, quo quassatur caro. Tom. 3. lib. de Refurr. carn. c. 5. n. 43.

Aries, trabs funibus tena suspensa, cuius caput fer- ro velitur, vt durissimam arietis instar, frontem vi- deatur habere & more etiam arietis retro ducitur, vt ma- iore impetu feriat, subratque muros. Hinc verbum tem- perari, quod in adparatu & libratione in ictus destinata, ar- te opus esset & certa temperatura. Subiungit Terrullia- nus verbum quassa ur. Virgil. pullabant ariete muros, la- bar ariete crebro ianua, arietat in portas. Cicero: Aries murum percussit. Proverbiale dici poterit, pro eo quod est validum argumentum nobis obijctur, quod dif- ficile sit dissoluere. Aperta vi oppugnamur. Vt Arietes & Cuniculi in argumentis, inter se opponantur.

15. Aristide iustior. Tom. 1. Apolog. c. 11. n. 173.

TAm celebris apud Graecos, & praesertim Athenienses iustitia & aequitas Aristidis, vt & ex eius cognomen- tum meruerit. Tanta non legum modo, sed aequi boni etiam fuit in homine obseruantia; vt hoc solo nomine in exi-

fium ab improbis sit eiecctus, & diuersis studijs cum Themistocle Kemp. administrari.

16. Asp[er]is a vipera venenum mutuatur. Tom. 3. lib. 3. adu. Marc. cap. 8. num. 5.

D[omi]n[us] Affide sic Plin. l. 8. c. 13. Colla affidum intumescere nullo icus remedio, praeterquam si confestim partes contactae amputentur. Tam praesentaneum scilicet est venenum. De vipera, eodem lib. cap. 29. Serpentum vipera terra dicitur condi, cetera arborum aut saxorum cauis, (sed Aristot. lib. 5. de natura animal. contra tradit, viperam sub petris sese condere, reliquas serpentes in terra abdi) omnia secessu tempore veneno orba dormiunt. Lib. 7. c. 1. ait: Qui montem Athon incolant, viperinis carnibus ali. Quod certe argumentum est veneni minus efficacientis. Proverbio igitur isto significabitur pestilentissimum à minus malo ad nequitiam edoceri.

17. Attalica diuitia. Tom. 5. lib. de ieiunio cap. 15. num. 93.

S[er]u[us] Attalica legatur, nihil difficultatis; nota Attali, Regis Pergameni, diuitia, quas pop. Rom. ex hereditate adierit. De quo Horat in Odis:

Non opes neque Attali,

Ignatus h[er]es regiam occupasti.

& Attalica conditionibus. Vt magnifica & superuacua illa diuitia atque delicia, pani opponantur; hoc est simplicissimo victui Sin Attellana; personae illae in cultu & vestibus lautitiae intelligentur. Nam Attellanus (ex Atella, Campania oppido) histrionibus celeberrimis hoc ius concessum erat, vt personam in scena deponere non cogentur. Vnde fabulae personatae, pro Attellanis κατ' εἰρη. Dicitur in vestitum superuacaneum, & ad luxum ostentationemque comparatum.

18. A toga ad pallium. Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 5. nu. 94. & cap. 6. num. 116.

R[ati]o Henanus: Pallium Graecorum erat & Philosophorum. Hoc etiam Romani toga reiecta amiciebantur. Hinc illud admirantis vulgi dicitur de potentioribus ad Christianam religionem transgressis: A toga ad pallium. Vnde motus Tertull. vt scriberet pro Pallio librum. Ammian. Marcell. de Iuliano Aug. Namque in pace, inquit, eius mensurarum renuitas erat recte noſcentibus admiranda, velut ad pallium mox reuertitur.

19. Cæcus a cæco in eandem deductus foueam. Tom. 3. lib. 3. adu. Marc. c. 7. nu. 44.

P[ro]uerbium vel ipsi Seruatori vſitatum, Luc. 6. quoties indoctus indoctum docere conatur, vel imprudens imprudenti dare consilium; atque ita in eodem errores, aut prauas opiniones secum præcipitat: Tertullian. sic interpretatur: Ab eodem rationem errorum & ducatum mutuari.

20. Cæcus in petram offendit. Tom. 3. l. 5. aduers. Marc. c. 7. num. 119.

Tertullianus allegoricus de Marcione qui errorum prauitate excæcatus, male de Christo (petra spiritali) sentret. Non abſimile: Impingere in scopulum. Lib. de Trinitate, cap. 28. Duobus istis locis, quibus istam effugis luminibus orbatus, totum ſit in doctrina sua cæcitate superatus. Vſurpatur in eum, quem opinionum peruerſitas ad abſurdam quæque præcipitem agit.

21. Cædere cominus. Tom. 3. lib. 2. adu. Marc. cap. ult. nu. 205. & lib. 3. c. 5. nu. 14.

C[on]ominus cædere, cominus dimicare, οὐκ ἐξ ἄλλου μάχης, καὶ ἐγγύθεν; cui contrarium, ἀπὸ ἰσθμοῦ, δὴ ἀπέχεται

ἢ βελῶν. Translatum à bello, in quo nunc conferri pugnare gladijs, & conferere, siue conferre manus dicuntur; nunc machinis aut etiam amentis procul telam hostem terquentes. Vtetur eo, quum significare vulerimus, nos rem propius, seu de propinquo velle expendere, agitare, & disputare. Argumenta ex rei ipsius natura, non extrinsecus adsumta, ad infirmendam alicuius sententiam, adferre.

22. De calcaria ad carbonariam. Tom. 3. lib. de Carne Christi, cap. 6. nu. 52.

R[ati]o Henanus: Calcaria taberna est, vbi calx adseruatur aut venditur. Sic carbonaria, à carbonibus. Vſus erit, quum res sordida aut molesta, æque sordida aut molesta mutatur. Et elegans Proverbium est, quoties de impuro loco ad nihilo pariorem nos recipimus. Quum ex vno malo in aliud diuersum ipſidimus. Postquam Tertullianus Marcionis respondisset impurissimæ hæresi, ad Apellis æque impuri confutationem sese accingit. Non abſimile: E Scylla in Charybdin, è fumo in flammam. Nisi quod illo Proverbio quædam malorum diuersitas, & quasi repugnancia significari videatur, vt calx & carbones, ratione contrariorum colorum, repugnant. Summumque est ab ijs, quibus sordes odiosæ, neque facile vestitum contaminari sibi patiuntur, quod fuligo vtrouaque efficit.

23. Campis suis diffundere. Tom. 5. lib. de Trinitate, cap. 6. num. 26.

H[er]eticus inter se opponit Nouatianus: Intra hæc corpora nostri lineamenta modum aut figuram diuine maiestatis includere; & suis illam interminate magnitudinis campis sine villo sine diffundere. Nota sunt parentia æquora camporum & immensitates, in propria vocis significatione. Et illud Virgilij:

— Equites Messapus in armis,

Et cum fratre Coras, latus diffundite campis.

καὶ τὸν ἑταῖρον Φεγγὼν hæc: Rhe orum campi; In aliquo campo Oratorem versari; Ex ingenti quodam immensoque campo in exiguum gyrum Oratorem compellere. Et: Hæc latissimum dicendi campum Rhetori solent aperire. Ex quibus & huius & sequentis Proverbij vſus patet.

24. Campus fusus & latus aperitur. Ibid. cap. 28. num. 127.

C[on]trarium: Non habere satis magnum campum, in quo versetur, apud Ciceronem. Nouatianus etiam alibi eodem libro: Hæc breuiter sint nobis dicta & strictim posita, & non longa disputatione porrecta, Latus enim potuerunt porrigi, & propensiore disputatione produci.

25. Capitis supercilio loqui. Tom. 3. lib. adu. Hermog. cap. 27. num. 91.

I[n] supercilij notatur fastus, qua parte aut negamus, aut annuimus. Haud dubie mutuatus ab Homero illud est: Tertull. Iliad. 2. Thetis ad Iouem:

Νομῆρες μὲν δὴ μοι ὑπεβόησεν, ἐγὼ τὰν δῶκεν.

id est.

Haud dubitanda mihi promitte atq. annue.

Respondet Iupiter:

Εἰδ' ἀγε τοὶ κροθαλῆς τὰν εὐσμοῖν, ὅτ' ἐξέπρωσθη;

Τὴν δ' ἐξ εὐσθεν γὰρ καὶ ἀδανότοις καὶ γέρον

Τέκμων. ἢ δὲ ἐμὲν παλιν ἄρεστον, ἢ δ' ἀπατηλόν,

ἢ δ' ἀπὸ δεινότητος γ' ἢ, π' κερ κροθαλῆς κατὰ δ' οὐ,

ἢ δ' κ' ἀνέστην δὴ' ἐγὼ σοὶ νῆσ' τε κροθίων id est,

Annutabo tibi capite, vt bene siſta quiescas,

Hoc siquidem magnum est: Dys cum immortalibus à me

Iudicium, neq. enim reuocabile mi, neq. fallax,

Quodque tibi capite annutaro, neque imperfectum.

Dicta supercilij Saturnius annuit atri.

Vnde

TERTULLI OPERA

A

Vnde Plinius Lib. 1. Epist. ad Octavianum Rufum: Vnde in quo me fastigio collocaris, quum mihi idem potestatis, idemq; regni dederis, quod Homerus Ioui:

Τὸ δ' ἔπειτα τὸν ἑβόλαι σκαπὸν, ἵτε εἰ δ' ἀνὴρ δόσῃ, Ὀϊνον concessit voto pater, annuit vnum.

Nam ego quoque simili nutu a reuenu respondere voto tuo possum. Huc pertinere non temere existimem: Censorium supercilium, quasi qui supercilio solo vel damnet, vel probet; quod alij tetricam feueritatem interpretantur.

26. Catharticum dare. Tom. 1. lib. de Pallio cap. 5. num. 117.

Kαθαριστικὸν ἢ καθαρτικόν, φάρμακον, ἢ καθαρτικόν, medicamentum ventrisium, siue quod alium deijcit. Hinc ἀποκαθάρσις dictum Hippocrati. Explicat se Tertull. Sermone me suassissimis medicaminis sapientissimum, ex Græco Senario:

Ἀβρῶν τὴν ἐπιπέρας φάρμακον, ὡς οὐκ ἔστιν. καθαρτικόν; est iustrare & explare; ad quod adludit, Horat. lib. 1. Epist. 1. loquens de vitijis animi:

Sunt verba & voces, quibus hunc lenire dolorem

Positis, & morbi magnam depellere partem.

Et: *— sunt certa piacula, que te*

Te pure lecto poterunt recreare libello.

Huc pertinet: Elleboro purgare, & similia.

27. Catone sapientior & grauior. Tom. 1. Apolo. c. 11. num. 173.

Catum Sabinaicum dixerunt, vnde Catonum nomen. Huius autem Catonis, apud Tertull. primi & Censorij, elogium, habes apud Plinium l. 7. c. 27. & apud Cicero. lib. de Amicit. vbi de Catone Lælius: Aut enim nemo; aut si quisquam, ille sapiens fuit. Et in lib. de Senect. qui Catonis huius nominis inficitur.

28. Caucaaso abruptior. Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. cap. 1. num. 15.

Caucasus, mons Scythiæ vastissimus, cuius, vt ait Plin. l. 6. c. 5. iuga, in Colchica Ponti regione ad Rhiphæos montes tonquentur, altero latere in Euxinum & Mæotim Eleuxa, altero in Caspium & Hyrcanium mare, varijs nominibus. Virgil. 4. Æneid.

— Duris genuit te cauitibus horrens

Caucasus, Hyrcanæq; &c.

quibus verbis: abruptum explicatur. In hominē agrestem, & durum, intractabilem & inhospitalem.

29. Cerebrum vel non cor habere. Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. cap. 10. nu. 1:8.

In hominis cerebro, spirituum vitalium receptaculo, suprema & quasi regia rationis potestas, in corde totus ipse vite fons, & sapientiæ sedes. Hinc vecordes & insipidi, cerebro cordeque vacui dicuntur. Atque adeo ipsa corporis vitia, si vel cerebro vel cordi sint adfina, mentem quoque & rationem labefaciunt. Notus Æsopi apologus de vulpe caput laræ admirante: *ὁ διακεφαλὸς, ὁ ἐξ κεφαλῶν οὐκ ἔχει σῆξ; τὰς κατὰ τὸν φεγγῶν ἀλοξέουσι.* O quale caput, & cerebrum non habet.

30. Cerui in prælio. Tom. 2. lib. de Coron. milit. c. 1. num. 18.

Rhenanus: Prouerbialē figuram sapit, natum vt apparet, ex illo Chabriæ Apophthegmate, qui dixit: Formidabiliorem esse ceruorum exercitum duce leone, quam leonum duce ceruo. Meminit Plur. Ceruus & simplex & notæ timiditatis animal, cuius omne in fuga præsidium, quum sit perniciosissimum. Hinc ceruini vini dicuntur, qui fugæ magis quam viribus fidunt, qui que formi-

dolosi sunt. Quibus Mavors, vt ait Virgil lib. 11. Ventosa in lingua pedibulque fugacibus; & apud Homer. Iliad. 9. Achilles Agamemnoni timiditatem in congressibus præliorum exprobat:

ὄϊνολαρὸς κινυδὸς ἄνιμα τ' ἔχων, κερσέθων τ' ἐλαδίαισι;

Ebris, ceruinum cor habens, oculisq; caninos.

31. Chrysipus ad elleborum. Tom. 3. lib. de Anim. cap. 6. num. 89.

Chrysipus Cleanthis discipulus, homo acerrimo ingenio, de quo verticulus:

ὁ μὴ δὴ τὸ γέροντι πρὸς, οὐκ ἀνὴρ ἔσται.

Nisi fuit Chrysipus, haud fuit Stoa.

Refert Valer. Max. l. 8. c. 7. Carneadem cum Chryippo disputaturum, elleboro se ante purgare solitum, ad experimentum ingenium suum artentium, & illius refellendum acriter Idem A. Gell. li. 17. c. 15. Carneades Academicus scripturus aduersus Stoici Zenonis libros, superiora corporis elleboro candido purgavit. Et cap. vbi ellebori efficientem & duplex genus explicat. Et Plinius lib. 25. cap. 5. idem Carneadi adtribuit, & ellebori naturam describit. Tertullianus ipsi Chryippo tribuere videtur: *Sententias suas non intelligendo, valedudinis corruptelam iustificari.* Quod Valerius de Chryippo eodem capite scribit: Cuius studium in tractandis ingenij sui monumentis tantum operis laborisque sustinuit, vt ad ea que scripsit, penitus cognoscenda, longa vita sit opus. Et vt Cicero de eodem: *Quædam, inquit, proponebat, que ne ipse quidem potuit dissoluere.* At Lucianus fabulatur in 2. veter. Narrat. lib. Non licuisse Chryippo in beatorum insulam immigrare, nisi quartum iam iunio elleboro. Adludens huc, quod ter in vita bibisse memoratur. Hinc elleborum bibere, edere, eoque se purgare iubentur, qui mentis capitique vitia sibi lenari velint.

32. De celo superuenit. Tom. 1. Apolog. capite 10. num. 162.

Videantur Adnotationes Pamelij. Explicat Tertullianus in ignotis, & vel ex inopinato apparentis; qui & cælestes & celo delapsi, vel è celo cecidisse dicebantur: *ὁ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ πῦρ.* Illud sumptum videri potest à scenis Tragicis, in quibus, fere, *ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ θεοί.* Est enim machina supra scenam locus, vnde ex improuiso Deus aliquis apparebat.

33. De celo in cœnum. Tom. 2. lib. de Spect. cap. 25. num. 189.

Tertullianus. De Ecclesia Dei, in Diaboli Ecclesiam tendere. Et lib. de Coron. milit. De castris in castra tenebrarum nomen deferre. Elegantiā adfectauit Tertull. *ὁ τῶν πᾶσι μαρτυρῶν, vt sit luci tenebras, vitæ mortem præferre.* Quum ab honestissimis actionibus studijque, ad flagitia, ad vanas turpesq; exercitationes deflectimus.

34. Cœna æstiuā post assum. Tom. 3. lib. de Anima, cap. 32. num. 387.

Videtur innuere Tertullianus in cœnis æstiuis, post assum, hoc est: carnes assas, nihil præterea ferculorum importari solitum, ita vt finis cœnæ fuerit assum. Vti Empedocles, in ardenti Æna probe assus, in nullum aliud corpus est mutatus, atque ideo finis fuit metemorphoseos. Quid si huc adludat: Græcis, qui oua cum turdis & leporinis carnibus ac mellitis placentis, secundas mensas dabant, mos iste fuit, vt in fine cœnæ linguas igne torridas post sermones, degustandas darent. Quare, finitum aliquid esse, nihil esse reliqui, Prouerbio significabitur.

A lo rem quemcumque proximum adigerit, prateru-
brum & album. Itaque adagium patet in hominem
versipellem, inconstantem ac pro tempore in omnem
habitum sese vertentem. Cui simile: Proteo muta-
bilior.

36. Crecio & Craffo copiosior. Tom. 1. Apolog.
c. 11. num. 173.

C Roesi Lydorum Regis opulenta apud Graecos in
Prouerbium abiit, qui Cyro Persae bellum facere au-
sus. M. Craffo apud Romanos diuitis cognomentum additū,
qui in agris suis Sestertium vicies mille possedit & nemi-
nem esse diuitem, nisi qui exercitum alere possit suis fru-
ctibus, dixisse memorat Cicer. in Paradox.

37. Cubito pellere. Tom. 3. lib. de Anima, cap. 55
num. 605.

B S I quid perperam dictum, aut improbius, reprehen-
dimus, in laetis proximi, cuius dicta non probamus,
cubitum impellere solemus, & procul a nobis, quasi
abhorrentes, detestationis causa, accere. Horat. libro
1. Episto. 6.

*Mercemur seruum, qui dicit nomina, leuam
Qui fidat latu.*

Intelligit seruum à memoria, siue nomenclatorem. Vbi
fodere laetis, est manu vel pungere, vel tundere, quod
fit monendi, suggerendi, & impellendi gratia. Erit igitur,
adspemari & respicere homines tam praua opinione
imbutos.

38. Cuneo extrudere. Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. c.
21. num. 150.

C H Oc cuneo veritatis omnis extruditur heresis. Cuneus, fer-
reum vel ligneum instrumentum, quo, vt ait Vir-
gilius, scindebatur fissile lignum; à cuius forma, Cuneus
in acie pedites conferti, qui iuncti cum acie, primo an-
gustius, deinde latius procedunt, & aduersariorum or-
dines rumpunt, quia à pluribus in vnum locum telamit-
tuntur. Quibus opponitur ordinatio, quem forcem
vocant, quae lectissimis militibus confertis in V. litterae
formam componitur, & illum cuneum excipit, atque ex
vtraque parte concludit. Quo facto, aciem non potest
erumpere. Ex prioris significato sunt illa: Malo nodo ma-
lus querendus cuneus; à lectioribus roborum, pro, malum
malo reuendere; & clauum clauo pellere. Ad quae hic
adludere videtur Tertull. In sequentibus ludere videtur
altero significato.

39. Cuneo occurrere. Tom. 3. lib. de Resurr. carn. c.
2. num. 18.

S Vmum à re militari. Virgil.
*Agmina desinent cuneis. & omnes
Dant cuneum, densaq. ad muros mole feruntur. &
Quis globus ille virum densissimus vrget.*
Eritque valida confertaque alicuius rationibus argumen-
ta opponere.

D 40. Cuneum primum congressionis armare. To.
3. lib. adu. Valent. c. 3. num. 24.

C Vi subiungit Tertullianus: *detectorem conscientie illo-
rum, primam hanc victoriam auspicamur.* Sic Antecur-
sores, equites praemissi, solent detegere hostilibus copias,
insidias, & numerum. Et prima victoria quasi omen est
pugnae. Omnia translata à confictu martio praesij, ad dif-
putationem, quod est certamen litterarium.

41. Demosthene eloquentior. Tom. 1. Apolog.
c. 11. num. 173.

N H I L Demosthenis oratoria vi clarius, inquit Valer.
Max. lib. 4. capite 5. & cap. 7. libro 8. Demosthenes, cu-

ius commemorato nomine, maxima eloquentiae consum-
matio audientis animo oboritur. Quintil. lib. 9. eiusdem
commemoratur elogium.

42. Dignitatu loqui. Tom. 3. lib. adu. Hermog.
c. 27. num. 91.

I N Apolog. cum digitorum supputarijs gestibus. Pricis vsi-
tata supputandi ratio, quae fiebat digitorum flexu. A
Vener. Beda loquela digitorum, siue per gestum digito-
rum, dicitur. Alex. ab Alexan. lib. 1. cap. 14. Veteres gestu
manus, modo dextrae, modo sinistrae & digitorum de-
pressione aut circumflexione, saepe annos dinumerarunt,
&c. Ad quem morem adludit Tertullian. quum adde-
rit: *nutu accommodato; alius tollens, & quasi retro iactans.* Vsur-
patur in hominem plus nimio sibi iumentem, & pro arbi-
tratu suo, quod lubet, statuentem.

43. Dignito destinare. Tom. 1. lib. de Pallio, capite
num. 84.

T ertullianus l. de Veland. virg. dum, digitis demonst-
raturum iuuilatur. Est potentis, digitis denotare & mon-
strare. Horat. Ode lib. 4.

*Quod monstror digito praeuertuntium,
Romane fidicen lyra.*

& lib. Epist. od. 4. explicat nostrum prouerbium ex Ter-
tull. sententia:

*Videsne sacram meriente te viam
Cum bis ter vlnarum roga,
Vt ora vertat & huc euntium
Liberrima indignatio?*

44. Dimicare ad certum Tom. 3. lib. 3. adu. Marc.
cap. 5. num. 14.

S olent gladiatores & pugiles inter se congressuri, an-
te quam ad manus ictulque veniant, quoddam quasi
praeludij speciem edere; & vt B. Paulus ait, aërem ver-
berare. Virgil. lib. 5.

*Talis prima Dares caput altum in praelia tollit,
Ostendit que humeros latos, alternaq. iactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.*

Tum postmodo:
Immiscensq. manus manibus, pugnamq. lacessunt.
Et lib. 12.

—Ventoque laceste

ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.

Potest & videri sumptum à iaculatoribus, qui scopum, ad
quem colliment, sibi proponunt. Huc pertinet B. Pauli
illud 1. Cor. 9. *Ego itaq. sic curro, vt non in incertum; sic pug-
lem ago, non velut aërem feriens.*

45. Dimicare cominus, Ibidem. vide: Cedere
col. h. h. s. superius.

46. Epicitharisma post fabulam. Tom. 3. lib. adu.
Valent. cap. 33. num. 367.

R Henanus: Quum fabulae recensentur olim pub-
lice, ad demulcendos spectatorum animos, qui ta-
dio longae narrationis iam languebant, in fine, prius-
quam dimitterentur, citharædius aliquis prodibat. Solent
& ante & post iustam fabulam quaedam cani non adeo à
re aliena, ad Auditorum fastidia dispellenda dumtaxat.
Vnde illa praecium quasi praecentio, *sed non vsu ne,* ante
cantum ordinatum, quod Rhetores per translationem
suae orationis Exordium dixerunt. In Poësi, Prologus,
& contra, Epilogus. In tibiarum inentione, Proaulion.
Poterit dici, corollarium vani alicuius caepti,
aut commentum ad-
ditum.

TERTULLI
OPERA

maria, quum luditur datatim appellat. Tertull. quia ad die: pari hinc inde nisi fluctuante; fortasse: fluctuantem sub funem.

57. Fune contentioso diem ad vesperam ducere. *Tom. 1. lib. aduer. Iud. cap. 1. nu. 1. & Tom. 3. lib. de Resurr. carnis c. 3. 4. nu. 254.*

Vel in vesperam trahere. Cui addit Tertull. alternis vicibus, ut supra: pari hinc inde nisi. Cicer. 2. Epist. 1. lib. Familiar. Hac controuersia vsque ad noctem ducta: & 2. Epist. 4. lib. ad Attic. Quum ad Clodium ventum est, cupijt diem consumere. Plinius: Actionem meam, ut praedia nox dirimit, & Dixit in noctem, atque etiam illatis lucernis. Apud Roman. quum quid differri, vel in diem diffindi vellent intercessores: dicendo diem dacebant, nequid eo die ipso à Senatu decerneretur: dicebanturque diem extrahere, tempus trahere, & prolatare consultationes apud Sallust. Itaque significabitur contentiosis diurnae pertinacia. In l. de R. elur. et. carn. contentioso fune deducere, est argumentis prolixis perplexisque rem agitare.

58. Funem contentiosum alterno ductu in diuersa distendere. *Tom. 5. lib. de Pudic. cap. 2. num. 22.*

Praeter ea quae supra adlata sunt, hoc prouerbio admo-
neor. *Ductarium funem* dici, qui per orbiculos trochilex (quae est machina tractoria, cum aereo lig. neoue orbiculo, qui circum axiculum versatur, siue rotula striata, quam *Caterol* & *Mouise Belgae* appellant) traicitur. Quam machinam vim in oneribus, falcibus, saccis frumentarijs in altum ad to' lendis, & per fenestras immittendis. Qui funis dicitur contra demitti. Virgil.

Demissum lapsi per funem.

Alterno ductu, ut supra. *Alternis vicibus, pari nisi hinc inde.* Idemque significabit. Vtrinque magna cum pertinacia rem disputando agitare.

59. Funem longum adtrahere. *Tom. 2. lib. de Veland. virg. c. 1. 4. nu. 115.*

Notum est illud B. Greg. in Moralibus: Oritur ex suggestione cogitatio, ex cogitatione affectio, ex affectione delectatio, ex delectatione consensus, &c. vsque ad certam damnationem. Quae est longuilla & horrenda peccatorum catena. Qui funes atque compedes, quibus constructum hominem Satanas non solum in omne genus malorum, sed etiam tartaream abyssum praecipitat. Apud profanos auctores Catena negotiorum, Catenati labores. Pindar. *ἄρχειον ὄρειον μεμνῆν*.

60. Glacie fragilior. *Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. c. 1. num. 4.*

Alijs: *Gelus fragilior*. De homine inconstante & fœdissimo. Nam fragile opponitur firmo & stabili. Fragilitatis in glacie caussa est, partium, excreto calore, quod coniungendi vinculum est, raritas.

61. Gradu cedere, de gradu cedere, siue paulisper decedere. *Tom. 3. lib. de Praef. adu. haer. c. 9. nu. 64. & lib. 5. adu. Marc. cap. 16. num. 256. ac Tom. 5. lib. de Pudic. c. 7. nu. 53.*

Omnes metaphoræ ab athletis sumtae iam congregantibus, siue gradum, pedes, manum conferentibus. Lib. de Praef. adu. haer. *Cedo nunc sponte de gradu isto*. Quod est, non impulsus, nec armatis euctus de iure meo concedo: hoc dono aduersario, quod defendere mihi sit procliu, & ad firmiores rationes recurro.

62. Gradu eodem occurrere. *Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. c. 29. num. 492.*

Suntum à gladiatoribus, qui cum Antagonista decertaturi gradum figunt, & ictus declinandi caussa cedentes, iterum procedunt, & eodem gradu consistunt, & obuiam euntes renituntur. Erit, eodem argumento & telo vti.

63. Gradu excludere, expellere, de gradu pellere. *Tom. 3. lib. de Anim. cap. 6. num. 82. & lib. 1. aduers. Marc. cap. 13. num. 71. ac l. 4. aduers. Marc. cap. 9. num. 104.*

Libro de anima: *Huius definitionis gradum excludere*, hoc est, ostendero definitionem consistere non posse, neque rem definitam cum ea retro commere; quod est vitium in rei definiendae ratione primarium. *Cum Deum hoc gradu expellimus*, hoc est, quum Deo hanc potestatem, praerogatiuam, vim creandi adimimus. *Te gradu pellam*, hoc est, conuincam te falsi, & tuas rationes infirmam. Haec omnia à colluctatoribus sumpta, significant aduersarium confutare, & in certamine disputationis superare.

64. De gradu deijci, aut moueri. *Tom. 3. lib. de Resurr. carnis, cap. 2. num. 18.*

A pud Ciceron. lib. 1. Offic. *De gradu deijci*, est animo confertari, & velut à statu mentis demoueri, nec praesentis animi vti consilio. Huc pertinent, Moueri loco, deturbari gradu. Cui contraria: Reponi in gradum, & Restitui in locum. *Ter. deiectus vel motus de gradu eius spei*, hoc est, qui iam spem abiecit, in qua innitebatur alienis persuasionebus inductus.

65. Gradum alium inire. *Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. cap. 6. num. 52.*

Est alia adgredi via, & nouus inire certamen, vel saltem nouo modo. Vel, re vna iam improbata & labefactata, ad alterius euerfionem sese accingere.

66. Gradum conferre. *Tom. 1. lib. adu. Iud. c. 2. num. 6. & cap. 7. num. 27. & lib. 3. aduers. Marc. cap. 2. num. 4.*

Militaris phrasis; vt illa: Collato pede praleari; conferre manum vel pedem; conferre gradum cum hoste. *καταρξισθαι τῆς μάχης*, Auspicari certamen disputationis: Ad rem propius accedere. Homer. *ἰσθιδνῆς*, cominus congressi.

67. Gradum dirigere. *Tom. 3. lib. 4. aduers. Marc. cap. 57. num. 601.*

Est aliquid referre vim ingenij; ad aliquid expendentem se comparare.

68. Gradum figere. *Tom. 2. lib. de Veland. virg. cap. 11. num. 86. & Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. c. 2. nu. 18. lib. 5. adu. Marc. cap. 10. nu. 154. lib. adu. Praxean. cap. 8. num. 56. & cap. 22. num. 135. Tom. 5. lib. de Iun. cap. 11. num. 71.*

Rhenanus: Translatio ab athletis in certamine congregidentibus, sermo prouerbialis. Consistere cum constantia, & apud Tertull. tot locis est, sententiam semel conceptam acriter defendere, in eaque persiltere; aut premere argumentum suum, vt loquitur Cicero; vel in vnius rei diligenti pensatione immorari, & nullis vti excursionibus à re alienis.

69. Gradum in acie figere. *Tom. 5. lib. de Fuga in persecut. cap. 11. num. 80.*

TERTULLI
OPERA

A

A Pud Virgilium frequens: State viri, adhortantis vt ex fuga sustant. vnde Iouis Statoris nomen. Et Æneid. lib. 10.

Estare ne pedibus, ferro rumpenda per hosteis

Proverbialiter: argumentis aduersariorum non moueri, pertinaciter in sententia persistere, suam causam acriter defendere. Li. de Ieiun. State in isto gradu si potestis.

70. Gradum mouere. Tom. 5. lib. de Ieiun. cap. 13. num. 78.

Tertullianus sic interpretatur: *Mouisti gradum excedendo traditionem, quam que non sunt constituta, obuia.* Est igitur: recedere ab instituto, siue a præscripta norma; cedere aduersario victum. Virgil. lib. 2.

Retrosque pedem eum voce repressit.

B

71. Gradum obstruere. Tom. 1. Apolog. cap. 27. num. 424. Tom. 2. lib. de Veland. virgin. cap. 25. num. 120. Tom. 3. lib. de Præscript. ad. heret. cap. 15. num. 99. & lib. de Resurrect. carn. cap. 48. num. 344.

Hinc igitur gradum potissimum obstruimus, non admittendi eos ad vllam de scripturis disputationem, hoc est: hoc primum opponimus, à congressu remouemus. In Apolog. Prouocati ad sacrificandum obstruimus gradum perfidie (al. pro fide) conscientie nostræ, hoc est: anteuerimus, ne perfidia irreat mentibus nostris. Cicero: obstruere perfugia improborum. Lib. de Resurr. carn. vt quod aduersarij in prima statim acie obstruunt, in vltima congressione profrenemus.

72. Gradum sustinere. Tom. 3. lib. 1. adu. Marc. cap. 1. num. 23.

Qui oppugnantur, dicuntur vim & impressionem hostilem sustinere, siue sufferre. Hinc Prouerbialiter, pro: Suspendere alicuius rei defensionem, siue sustinere. Tertullianus sic transulit ad litterariam disputationem: *Alius libellus hunc gradum sustinebit aduersus hereticos.*

C

73. Gradum vnum insistere. Tom. 3. lib. Scorp. ad. Gnost. cap. 8. num. 52.

Adit Tertullianus, & explicat se: *In hoc solum prouocamus. Insistere, & referre pedem, & longius procedere, contraria sunt, Cicero: Insistere, in aliquo statu, est commorari. Prouerb. ab instituta disputatione non egredi, & in vnus rei disquisitionem incumbere.*

74. Gradus hic stabit. Tom. 3. lib. de Amicitia, cap. num. 83.

Tertullianus: *Sed nec hic gradus stabit,* hoc est: hæc ratio, hæc definitio, hoc argumentum firmum non erit neque consistet; facile poterit refelli & infirmari. Adfirmate: hoc ego defendendum aduersus omnes rationes suscipiam; huius pronunciat veritatem propugnabo.

D

75. Ad gradum præsentem occurrere. Tom. 3. lib. 1. adu. Marc. c. 19. nu. 125.

Cicero: Consilij alicuius occurrere, atque obfistere. Tertulliano est, argumentum pro re nata cludere responso & contraria ratione.

76. De gradu primo præcludere. Tom. 3. lib. 3. adu. Marc. cap. 5. num. 14.

Adiungit Tertull. *Adhuc & quasi de longinquo, cui statim oppositum subiungit; Ad certum & cominus dimi-*

E

care; quæ supra explicata huc faciunt. Solent gladiatores ante instum cum Antagonista certamen, ostentandæ artis & oblectandæ spectatoris causa præcludere, vt apud Virgilium Arestes:

Ostentans artem pariter, arcumque sonantem.

Est igitur leuia & quasi ludicra adferre argumenta, & imbecilliora, initio, ante quam ipsium robur argumentorum deponatur.

77. In gradu esse. Tom. 5. lib. de Pudicit. cap. 10. num. 83.

In vno argumento insistere. Cui opponit Tertull. *pergere.* Quod interpretari possumus, Ex sumptionibus siue pronuntiantis complexionem elicere, & ad rei probandæ summam peruenire. In gradu totus esse, ille dici potest, qui proponit quidem, sed nihil concludit. Qui fortiter, siue argumentatione acerali vtens in initijs immoratur, longæque abest ab extremo conclusionis.

F

78. In gradum decurrere. Ibid. c. 21. n. 183.

Ad nouam rei disquisitionem se comparare; re vna explicata, ad aliud progredi.

79. In gradum rursus. Tom. 3. lib. 1. adu. Marc. cap. 9. num. 155.

Qum ab instituto per digressionem, siue *παρεκβασις*, abrepti abductique longius, eodem, vnde diuertimus, regredimur; & eandem rem denuo agitamus expendimusque.

80. In gradu ipso prouocare. Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. cap. 1. num. 12.

Sumtum à prouocantibus ad pugnam, qui quum gradum insisterint, aduersariorum opperiantur & intentato telo laceflunt. Significat itaque, caput rei adgredi, & rem alius non repetere neque longe arceslere; sed ea super quibus pugna est, inito inquirere, ab eorumque inquisitione non recedere.

G

81. Habenis effusis. Tom. 5. Epist. de Cibis Iudæicis, cap. 4. num. 14.

Habenas, lora sunt, quæ freno vtrinq; adligantur ad equum regendum. Hinc illæ Metaphoræ, laxissimas habenas dare amicitia. Cic. Virgilius lib. 5.

—spumantiaque addit

Frena feru, manibusq; omnes effundit habenas.

Proptic lib. 12.

—nullo discrimine cadem

Suscitat irarumque omnes effundit habenas.

Translate. Et Orator dicitur in peroratione totos eloquentiæ aperire fontes, & omnes adfectuum habenas effundere. Contrarium est: Inijcere habenas pro compescere, & impetum sistere. *Habenas effundere*, dare, laxare, Grecis *δέναι χαλινούς, παύσαι ἀφιόναι, ἢ ἕλκεν ἐφιόναι τῶν ἵππων*, pro: Nimum indulgere, nimiamque permittere libertatem. *Habenas effusis*, est licentissime, libertime, & intemperantissime; vel immodice. Idem Nouatianus lib. de Trinitate: *Indulgentia sua sinus largos profudit, &c: Sub iugo enim naturalis legi omnibus data, alia quasi frenis reuocata retrahuntur, alia quasi effusis habenis excitata impelluntur.*

H

82. Hamaxobio instabilior. Tom. 3. lib. 1. adu. Marc. cap. 1. num. 12.

Videantur Adnotat. Pamelij. Historicis & Poëtis celebrati *Hamaxobij*, vel hamaxobitæ, Sarmatæ gens. Quos sic describit Horat. lib. 3. Od. 24.

Campestris melius Scythæ,

Quorum plaustra vagas rite trahunt domos,

Vinum, & rigidi Geta;
Immetata quibus iugera liberat
Fruges, & Cererem serui;
Nec culma placet longior annua.

Ergo non modo in eum dicitur, qui sedes subinde mutat, & fabulam vnde cumque motoriam agit: sed qui veritatis est animi sententia inconstans.

83. Hieme frigidior. Tom. 3. lib. 1. adu. Marc. cap. 1. num. 14.

Verba, iudicia, homines frigere dicuntur Ciceroni: & in re frigidissima calere, in feruentissima frigere, opponit metaphoricis, & Lentus in dicendo, & pene frigidus. De homine infulto, tardi stupidique ingenij. Ut calidus de elacri & excitato animo. Et: Calida consilia, est precipina & temeraria.

84. Hypobrychium irrespirabile. Tom. 2. lib. de Idolol. cap. ult. num. 170.

Videntur Adnotat. Pamelij, ὑποβρυχίου, τὸ ὑπὸ τῶν κυμάτων ἀπὸ πνεύματος, quod fluctibus est obiectum Homer. Odys. 2.

ubi ὑποβρυχίου Poet. pro ὑποβρυχίου, τὸν ἁγῶνα δευτέρου ἐπὶ τῷ ὕδατι, qui sub aqua subijt. Hæc fere Paul. Leop. lib. 8. Miscell. cap. 23. Sed quum Tert. dicat: inenarrabile excelsus profundum, inextricabile impactus naufragium, irrespirabile denotat hypobrychium, videtur locum significare, innum scilicet maris fundum, in quem & excussit natandi imperiti & impacti; nec tabulis nec fopulis adhaerentes deserantur. Significabit ergo Prouerb. Extremum periculum, vt omnis salutis emergendique è malis spes adempta sit.

85. In alium istum considerare. Tom. 3. Scorp. adu. Gnost. cap. 5. num. 35.

Cursum est huic plage; in alium istum consideremus, &c. Alij longe aliter distinguunt. A gladiatoribus sumptum. Cicer. 1. Catil. Quot ergo tuas petitiones, ita coniectas vt vitari posse non viderentur, parua quadam declinatione, & vt aiunt, corpore effugi? & Virgil. lib. 5. de Pupilo.

Nunc huius, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arce locum, & varijs assultibus iri, tuus virger:
Offendit dextram, insurgens Entellus, & alce
Extulit, ille istum vniuentem à vertice velox
Preatulit, celerique elapsus corpore cessit.

Vt sit: vno argumento refutato, alius infirmationem inquirere, & rationem secum inire, qua improbari possit.

86. Istro fallatior. Tom. 3. lib. 1. aduer. Marc. cap. 1. num. 55.

Videntur Adnotat. Pamelij. Quis ab histrice amante hoc sumtum dicat? Istriæ regionis incolæ, non Istri aut Histri, sed Istrij dicuntur: quibus quis fallaciam tribuat, non reperio. Reliquum est igitur, vt Ister fluiuius alio nomine Danubius, huic prouerbio locum fecerit. Quum Tertull. Marcioni rotuntulos honorificasque appellationes, à locis, gentibus, Ponto, Patriæ vicinis, & rebus eidem peculiaribus, adsignet. Dicitur autem: fallax iter, vel propter sinuosos flexus (vt Meander) vnde à Poëtis retortus & sinuatus dicitur; vel propter ostiorum multitudinem (inter que vnum est Pseudostoma, quasi fallum vel fallax ostium) que fallat in instituto cursu nauigantis, vel quod subita inundatione plerumque; accolas inopinato opprimat, Tibul.

-Fallax quoque restis
Pammius, qui Istri accolat.

Auson.
Et fontem Latij signotum annalibus Istri.
(aspicit namque.) Ignocum, quia fallit & laeret.

87. Iugum excutere, & Cervicem à iugo excutillare. Tom. 5. lib. de Pudic. c. 10. & 12. num. 81. & 95.

Iugum, quod boues induunt, cum trahunt aratum vel currum. Cicer. Boum ceruices natae ad iugum. Metaphoricis seruitutem aut onus graue significat. Hinc illa: sub iugum mittere. Iugum deicere à ceruicibus, est: liberare violenta dominatione, grati onere seruitutis. Contrar. apud Virgil. 12.

Nis frenum accipere, & victi parere satentur.
Tertull. lib. de Idol. vinculum & iugum nobis relaxauit, & lib. de Pudic. operum iuga reiecta sunt, non disciplinarum.

88. Lamiæ turres. Tom. 3. l. adu. Valent. c. 3. n. 23.

De Lamijs multa Politianus in Praefatione in Dialect. & Brasicanus eius commentator. Hadrian. Iunius Adagio 34. Cent. 2. & Cæl. Rhodig. cap. 5. libr. 29. vbi de Menippi Lycij amica, in coniugem iamiam adsciscenda, post multa ait quidam Philofophus: Bella hæc sponsa vna est τῶν ἐμπύσων, & λαιμίας πρὸς μαρμολκίας ἢ πολλὰ ἢ ὅτι, hoc est: ex Empyis, quas & Lamias & Mormolycias plerique putant. Turres autem commemorat Tertull. quod ingentem specum ad rupis radices insedisse fabulantur Lamiam in Libyæ locis reginam. Dicitur igitur de rebus in speciem formidabilibus, in quibus nihil insit periculi. Nomina ad terrorem inuenta, fabulæ aniles.

89. Latere hoc defendit. Tom. 3. lib. de Resurr. carn. cap. 2. num. 21.

Inacie, hoc est, in exercitu ad pugnam prociecto, hæc faere, frons, tergum, duo latera, quæ & alæ & cornua dicebantur. Tectum latus, de ijs qui armis & praesidio muniti sunt; apertum, de ijs qui periculo expositi. Terent. Heauton.

Triumpho, sicut me latere tecto abscedere: hoc est, sic vt nihil mihi accesserit in periculi. Cæsar. 1. bell. Gall. Quæ res & latus vnum calstron ripis fluminis muniebat; &c: Totis fere castris à fronte, & à sinistra parte nudatis; & : quorum pars apertò latere legiones circumuenire. Nannius in Miscellaneis (si rite memini) & cum secutus Muret, in Terent. à gladiatoribus sumptum volunt, quibus si minus plagam ἀποκτείνω possint infligere, satis honorificum est, latere tecto, id est, integros illasque abire. Dicebantur præterea: latus apertum præbere, quum istum non declinarent, sed licet morti que se gratis obijerent. Latere hoc defendi igitur est, his isdemque argumentis, rationibus, probationibusque constabili; quo verbo, vt & militari, muniri, eodem loco vitur Tert.

90. Ex latere vtroque. Tom. 5. lib. de Trinit. cap. 26. num. 112.

Verba Iureconsultis frequentata. Vlpian. lib. 3. Digest. de Procurat. vt ex vtroque latere quasi actor habeatur. Et Iustin. lib. 5. Cod. iuris, inquit, Auctores ex vtroque latere magnum habuere certamen. Tertull. Ex vtroque latere nos veritas in istam concludit sententiam, id est: vtriusque, & ex vtraque argumenti parte.

91. Quoquo latere velis. Tom. 3. libro 4. aduers. Marc. cap. 34. num. 544.

Idem cum superiore: ex vtroque latere, quod Tert. declarat: Habes nuptiarum quoquo velis latere prospectorem, hoc est: quantumcumque in partem te vertas.

92. Quo laterum. Tom. 5. lib. de Sciur. cap. 11. num. 72.

TRA parte argumenti? qua ratione? quum in partem? Et hic vitur verbo confirmatum, vt ad

TERTULLI OPERA

A **latus testum, in exercitu vel gladiatore, refertur**

93. Leonis in pace. *vide supra*: Cerui in prælio. *Tom. 2. lib. de Cor. milit. c. 1. num. 18.*

Conuenit in eos qui præpostere se gerunt: vbi res postulat audaciam & virtutem, ibi timidi; feroces, vbi nihil ferocitate opus. Lilius. In otio tumultuosi, in bello segnes. Synesius: *ἐν μὲν εἰρήνῃ θογαίος, ἐν δὲ πολέμῳ ἄλδιος*, in pace feroces, in bello formidolosi.

94. In limine occurrere. *Tom. 5. lib. de Monog. cap. 8. num. 52.*

In ipso operis, disputationis ingressu sese offerre.

95. De limine offendere. *Tom. 3. lib. aduers. Valent. cap. 3. num. 22.*

Rhenanus: Proverbium de his qui initio rei, quam agendam susceperant, peccant. Simile illi: Cantheus in porta. Cum hoc conueniunt: In portu impingere: In limine deficere. Virgil.

Cur indecores in limine primo

Deficimus

pro, in ipso operis negotijque suscepti primordio peccare. Ab ijs tranflatum, qui ex edibus egressi, in limine pedem offendunt. Offendisse autem limen, laciniam ad id adhaesisse, vel prolapsum cecidisse, ostenta fuere inauspicata & mali ominis, passim apud Poetas. Ouidius:

Dicitur offenso procubuisse pede.

96. Lineas agere. *Tom. 3. lib. de Anima, capi. 43. num. 480.*

Hvmiani vel maxime in ijs ac finis lineas quotidie agere. Proverbia à lineis ducta, que consequuntur, partim à Geometria, quæ lineis omnia perficit, partim à curriculum & palestris, quorum spatia certis lineis includebantur: partim à pictoribus, qui geniculis lineas ducere solent, priusquam vmbra sine colorare incipiant, translata sunt. Hoc autem primum Tertull. ducere videtur vel ab initio & sine spatiorum in Dromone, vel à pictura, quam addit: *Manum fidei porrigens facilius adiutandæ per imagines & parabolas, sicut sermonium ita & rerum.* Deinde: *Proposit igitur tibi, quasi ob oculos subijcit in pictura: post: Etiam per imaginem mortis.*

97. Lineas aliquas præducere, ad quas erit dimicandum. *Tom. 3. lib. aduers. Marc. cap. 5. num. 14.*

Hoc sumptum ab ijs qui duello, siue singulari certamine congregiuntur, vel ab ijs qui in stadio decurrunt, pro: certam materiam legem præfinire.

98. Lineis certis determinare. *Tom. 1. lib. aduers. Iudeos c. 2. num. 6.*

Addit Tertullian. *summam questionis ipsius.* Ab iisdem certantium lineis, intra quas decertaturi consistunt. In lib. de Pudicit. *Eandem limitem liminis figimus.* Vbi *limen* est linea, vt apud Virgil. *limenque relinquunt.* Certos terminos certaque leges præstituræ institutæ disputationi.

99. Lineis claudere. *Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. cap. 7. num. 51.*

Quamquam tota materia de duobus Deis dimicetur, his interim lineis eam clausimus, intra nos congregiemur. Est igitur statæ quædam argumenta præfinire, intra quæ ceu cancellos quosdam coëccatur liberior orationis euagatio.

100. Lineis deducere. *lib. de. 25. nu. 175.*

Cicero: Huc causa deducitur. Rem huc deduxi, id est, in hunc statum, locum adduxi. Tertull. *Quod adinet ad bonitatis questionem: his lineis deduximus eam in iudicio Deo adæquari, hoc est: intra hosc terminos tractauimus.*

101. Lineas certas præducere in vnam congregationis speciem. *Tom. 3. Scorp. aduers. Gnost. cap. 4. num. 32.*

Præcedit apud Tertullian. *Nos alibi de Deo dimicantes.* Certas leges sibi præscribere, quas intra de vna eademque decurrat disputationi.

102. Linea extrema. *Tom. lib. aduers. Hermogen. c. 3. num. 19. & cap. 3. 8. nu. 13. 2. 133. & lib. adu. Prax. c. 16. nu. 100.*

Rhenanus: In spatijs olim, in quibus eursus publice fiebat, initium & finis lineis notabatur. Hinc quiddam postremum est, *extrema linea* proverbialiter dici cæpit. Ergo quum Tertull. Hermogenem hic vocat non *intelligentium extremam lineam*, imperitissimum accipe Horatius Epistolam ad Quinctum sic claudit:

Mors vltima linea verum est.

Hæc etiam Turneb. *Aduers. libr. 12. cap. 10.* Vbi similem Terent. locum explicat, & *Calx* dicebatur, quod scilicet calce & creta notaretur. Ultra autem calcem nihil superest quo cursus tendatur. Atqui quum Deus vniuersitatis, lib. aduer. Prax. *Extrema linea* dicitur, adudere potius videtur Auctor ad illud Apoc. 1 & 22. *Ego sum a & o. line principium & finis.* Lib. aduers. Hermogen. *Si determinatur, habet lineam extremam; quam quantum proprie pictor, agnoscit finem esse omnium, cuius linea extrema est.* Apud Terentium: *extrema linea* amare, est impensissimæ. *ἡ ἀρὰ τῆς ἀμῆς*, summa linea & extremus terminus, vt ibi summus amor significetur. Quomodo Eurip. cum extremum terminum malorum & miseriarum intelligeret, *ἡ δὲ εὐρὺ ἡ κόμην τῆς ἀμῆς τῶν ἰσχυρῶν*, dixit. Non tamen ineptè apud Terent. intellexeris *extremam lineam* in amore, ipsum rei amatæ aut concupitæ aspectum; quasi longis lineis, hoc est, de longinquo amare. Erasimus Hermogenem, *extremam lineam* à Tertulliano appellari autumat, quasi extremum & postremum sui temporis hæreticorum, qui arte Tertulliani superesset.

103. Ad lineam dimicare. *Tom. 5. lib. de Pudicit. cap. 6. num. 59.*

Ad hanc iam lineam dimicabit nostra congregio. Deinde explicat se: *Præscribam tamen tibi formam necesse est, ne ad vetera manum emittas, ne in terga respicias.* Est itaque, in disputando à repropofita non euagari.

104. A lineis excedere. *Tom. 3. lib. adu. Hermoge. c. 39. num. 137.*

Abinstituto & proposito aberrare, quæ translatio videtur sumpta ab ijs, qui lineis non insistentes, excidunt; aut excedunt, hoc est, ultra lineam pedem inter dimicandum efferunt.

105. Ultra lineam. *Ibid.*

Vltra præstitum disputationis limitem.

106. Linea vna est. *Tom. 3. Scorp. aduers. Gnost. c. 11. num. 84.*

Vnus est scopus, ad quem totius disputationis summa est dirigenda.

107. Ad lineam vnam congressionem dirigere
Tom. 3. lib. de Carne Christi c. 17. n. 135.

In re vna insistere, & eam adlatis vtrimque rationibus
disputare, vt supra: Eodem gradu dimicare.

108. Linea insistere. *Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. cap. 17. num. 250.*

Cui superius contrarium est: *A lineis excedere.* Est, in in-
stituto permanere, neq; euagari. Quia, vt ait Turneb.
sic interdum collato pede pugnabatur, vt lineæ ductæ pe-
dem semper oporteret insistere, nec inde referri.

109. Lineis eisdem dimicare. *Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. c. 1. num. 12.*

Intra certa argumentorum septa permanere, siue intra
coldem finem in disputando versari.

110. Ad lineas rursus. *Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. cap. 9. num. 55.*

Hoc est, ad propositum atque institutum post digres-
sionem siue *περὶ ἑκάστου* reuerti. Suntum ab ijs, qui
quum à lineis iam exciderint, rursus gradum colligunt.
Vide supra: *In gradum rursus.*

111. In lineas eisdem gradum colligere. *Tom. 3. lib. de Anima c. 26. num. 345.*

Hieron. in Dialog. Lucifer. In gradum rursus ac li-
neas regredere.

112. Intra lineam extremam includere. *Tom. 3. lib. adu. Hermog. c. 38. nu. 134.*

Hoc sumptum videtur magis à Geometris, quorum
tractatio est de quantitate, loco, superficie, & linea.
Loquitur de Materia Tertull. quam Hermogenes corpo-
re infinitam faciebat & locum tamen ei adscribebat, quo
ambiretur, hoc est, *extrema linea* includeretur. Significa-
bitur Proverbum, si placet, Certis limitibus aliquid
comprehendere, & finire.

113. Lineas ducere. *Tom. 3. lib. de Anima cap. 36. num. 432.*

Racis *ἀπὸ τῆς ἀρχῆς* *ἀρχαίων*. Et linearis pictu-
ra, *ἡ γραφή*. Hinc illud: *Primas lineas ducere* ele-
gant Metaphora à pictoribus, pro eo quod est, vmbream
tantum alicuius rei exhibere, atque obiter, quod intel-
ligi cupias, delineare. Ducit & primas lineas, qui formu-
lam exordij negotij præscribit. Et mittere lineam,
pro: Rem tantum adumbrare, & coniecturis quibus-
dam inuestigandam proponere. Siquidem ex linearum
ductu istum etiam picturæ artificium discimus. Vnde
vericulus:

Linea, que veterem longe fateatur Apellem.

Plinius lib. 35. cap. 10. meminit linearum Apellis. So-
lent enim pictores, vt etiam Rhen. adnotauit, penicillo
lineas ducere, prius quam vmbream sine colore colorare
incipiant.

114. Lineas rectas ducere. *Tom. 3. lib. aduers. Her- mog. cap. 36. num. 126.*

Adaptat hæc Proverbia, à pictoria arte deducta,
Hermogeni, qui ante hæresin pictoriam exercue-
rat: *Nisi quod si tam rectas lineas ducis Hermogenes, quam ra- tio ista, pictor re barrior non est.* Refertur potest ad eum, qui
officium suum probe facit; qui ab honestatis præceptis
non discedit; qui suæ artis peritus est. Cui
opponatur etiam: *à lineis excidere.*
*

115. Lineamenta ductare. *Tom. 3. lib. de Resurr. carn. cap. num. 55.*

Cicero: Adpersa temere pigmenta in tabella, oris
lineamenta effingere possunt. Græcis sunt *εἰς ἁ-
ρῶν καὶ οὐροῦ γραφαί*. Item Cicin Orat ad Brut. Nume-
rus quasi quandam palastram & extrema lineamenta o-
rationi adtulit, hoc est, venustatem ad ostentationem ad-
hibitam, & extremam quasi manum. Tertullianus: *Ex-
primere* interpretatur, vt sit perfectius quiddam quam *li-
neas ducere*. Rem scilicet clarius ob oculos proponere &
demonstrare.

116. A lineis excidere. *Tom. 3. Lib. adu. Hermog. c. 39. num. 137.*

Præter superiorem interpretationem ab athletic du-
ctam, à pictoribus hoc potius in Hermogenem an-
tea pictorem refert. Pictores namque à lineis penicillo
deductis excidentes, vltra lineam picturam protendunt
suam; vt sit: exorbitare ab instituto, vel etiam, ab officio
discedere; & falli atque errare.

117. Per lineam eandem ferram reciprocare.
Tom. 2. l. de Coron. milit. 3. n. 28.

Rhenanus: Habet Proverbij speciem de inuiti & va-
no labore. Metaphora sumta à sectoribus lignorum:
qui sic ducant *ferram*, vt aut non dirimitant in eadem
tantum linea perseuerent: nihil agent, vel certe non mul-
tum agent. Inuit Tertull. inuitilem laborem circa vnam
eandemque rem, vt ij qui in eodem argumento immo-
dici sunt, & velut cupressum simulant. Hæc eodem spe-
ctant: Eadem semper obertare corda: Eadem incu-
dem noctu diuque tundere. Apud Virgil. Argutæ lami-
na *seris*, innuit, reciprocationem. Sic fallones dicuntur:
Argutari pedibus, hoc est, æterno & reciproco pede excul-
care & latrare pannos.

118. Lucifugæ. *Tom. 3. lib. de Resurrect. carn. cap. 47. num. 341.*

Lucifuga, & *Lucifugus*, infame nomen. Homo nimi-
rum nature contrarius & præposterus, qui luce dor-
mit, noctu vigilat; quem Iureconsulti appellant vesperti-
lionem, quod exacto iam diei circulo, sub noctem,
vespertilionis in morem prorepat. Græce *λεπροβόλον*,
quibusdam: Tenebrio; quasi amans tenebrarum. Cicero
in Catil. Dormientes appellat, quem Vigilantibus
opponit. Tertull. *Lucifuga scripturarum*, qui in summa
scriptorum claritate, & in ijs, vt verbis Tertull. vtar, *que
vel ipsius solis radio scripta clarent*, impingunt, & vt dicitur,
in sole obliuant.

119. Lucernam meridiæ circumferre. *Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. c. 1. num. 19.*

Prouerbialiter idem significabit quod: Lucernam ad-
hibere vel accendere in meridiæ, quod est, facere ali-
quid non suo tempore, vel: in re clara obscuritatem au-
cupari. Natum à Diogene, qui accensa lucerna meridiæ
hominem quarebat.

120. Luminibus effosis orbatus. *Tom. 5. lib. de Trinit. cap. 28. num. 127.*

Virgil. lib. 3. Æneid. de Polyp.
Luminis effosi fluidum lauit inde cruorem.
Et paulo superius: *Cui lumen ademptum.* &: Telo lumen
terebramus. Vide supra: *Cæcus in petram offendit.* Adiun-
git Nouatianus per Epexogelin: *Totus sit in doctrina sua ce-
citate superatus.* Vt proverbialiter de eo dici possit, qui do-
ctrinarum vel errorum præuirtute excaecatus est, & cui nihil
sanæ mentis intelligentiæ sit reliquum. Vel ad Noua-
tiani

TERTULLI
OPERA

A

tianisententiam propius, cui nihil subterfugij restat, quo argumentis victus recutrat; nihilque secum potest dissipere, quo errorem tuatur.

121. Alumine exorbitare caligine. *Tom. 5. lib. de Pudic. c. 8. num. 59.*

A B orbita, quod est vestigium decurrentis in via rota, est verbum *exorbitare*, quasi a via defecere; præ errorum cacitate veram doctrinam, quæ per se lucet, non posse perspicere. Lib. ad Gnost. *Ab illo (Deo) in idololatriæ exorbitauerunt.*

122. Malum foras. *Tom. 3. lib. aduer. Valent. ca. 10. num. 79.*

D Etestantis & abhorrentis vox, & malum infortuniumve deprecantis. Virg. 2. *Æneid.*

B

Quod Di prius omen in ipsum Conuertant. — & Di meliora pios, errorumque hostibus illum. & lib. 3. Æneid.

Di prohibere minas, Di tal. m. auertere casum. Solet apud Veteres in vestibus adium statui Hercules à *Λεβία*. hoc est, malorum depulsor, & adscribi interdum, boni omnis causa, *ὡς ἄν τις ἐστὶν*, nihil mali ingrediatur. A sacris præterea mali profanique homines sacrificiorum voce solebant arceri. Virg. *— procul hinc, procul este profani.*

Theoc. in Idyll. *Ἄειον ὁμοιωτὸν, δι' ἑγὼ δ' ὀνόμαζον ἑὸν ἄνθρωπον.*

hoc est: *Expertis cantabo, fores operite profani.*

123. Manu iniecta detinere. *Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. c. 6. num. 44.*

C

I njicere *manum*, proprie antiquo verbo Iuris, est quoties, nulla Iudicis expectata auctoritate, rem nobis debitam, aut etiam nostram vindicamus, & Dominus in pradium beneficiarium manum injicere consuevit. *Injicitur autem manus* in aliquem, cuiusque bona mercetve, quam inde abire vel moueri auctoritate aliqua sine dicto verantur. Sic recipere manus iniectionem, est retinere facultatem reprehendendæ retalienaræ. Virg. *Iniecere manum Parca,*

id est, morti destinantur. Explicat se Tertull. *Porro & hic eadem regula summi magni patrocinabitur nobis, vixit que totum statum vindictæ diuinitatis.*

124. Manum porrigere. *Tom. 3. lib. de Anima. cap. 43. num. 480. & lib. de Resurrect. carn. cap. 53. num. 382. ac libro 4. aduers. Marcion. cap. 41. num. 677.*

S Atis vulgatus, pro: Auxilio esse. Cicero in Orat. post. *Sedit. Qui mihi prius adflicto & iacenti consilium fidem dextramque porrexit.* Sic Deus dicitur Tertull. *manum porrigere fidei*, hoc est, confirmare, & in sua firmitate conseruare. Virg. lib. 3.

D

Dat dextram, atq. animum præsentis pigrore firmat. Manuum porrectione etiam alienæ sententiæ comprobatio fuit significata, quæ Græcis *ἡεστῶν*, & τὸ *ἡεστῶν*.

125. Manum tradere. *Tom. 5. lib. de Pudic. cap. 15. num. 126.*

P R o eodem cum superiore vsurpat. Virgilius libro 8. *Æneid.*

Accipitq. manu, dextramque amplexus inhestit. Tradere de manu in manum Cicero. est dedere & commendare.

E

126. Manus dare. *Tom. 5. libro de Trinit. capi. 11. num. 55.*

C I cero in Amicit. Ad extremum det manus, vincique se patiat. Virg. *Neque enim ipse manus scitate dedit.*

Est igitur se victum agnoscere, & aduersario cedere, Nam qui se victori dedunt ne ingerantur, vltro manus ad vincula offerunt. Virg. etiam Tendere, & Protendere dixit lib. 12. *Æneid.*

Ille humilis supplexq. oculos, dextramque precantem Protendens, & vicisti, & victum tendere palmas Ausonij videre.

127. Inter manus tenere. *lib. c. 21. n. 95.*

F

E S t certum quid habere, ob oculos quasi propositum habere. Sic dicimus: Victoriæ in manibus tenere. Virg. *Cetera qua verum iaceant percussa ruina,*

Ante oculos, interq. manus sunt omnia vestras. Quali dicat: Narratione non egent, omnibus patent, claraque sunt.

128. Mappamissa. *Tom. 3. lib. adu. Valent. cap. 36. num. 381.*

H O c est, veluti signo copiam dato. Adludit Tertull. ad morem Circensibus Romæ Ludis receptum, quo *mappa* Tragædis visitata à Prætorie dimittebatur in signum aurgationis & certaminis auspiciandi. Quem morem adtingit Iuuen. Sat. 11.

Interea Megalestiacæ præcæcula mappa Idem sollemne colunt. — Et Martial. *Cretarum (al. ceratam) prætor quum vellet mittere mappam*

Et Sueton. in Nerone: Aliquo liberto mittente *mappam*. Vide Adnotat. Pamelij ad lib. de Spect. capi. 6. num. 143. Tom. 2.

G

129. Maffageta inhumanior. *Tom. 3. lib. 1. adu. Marc. c. 1. num. 13.*

V I deantur Adnotat. Pamelij. Scytharum natio trans mare Hyrcanum, Alani, Abasgi, & Augi postea dicti, & ab Hebræis Magogi; hospitiibus infestissimi, neque cum vicinis populis diuturna amicitia fœdera, neque fidem possunt seruare. Lac equorum sanguine mistum bibunt; præterea tam prodigiolæ immanisque naturæ, vt senio cōfectos in frusta cædere, illorumque caribus cum pecunias admittis pacis consueuerint. Hinc nobile illud inhumanitatis nomen.

130. *Μη θεομαχῆν*. *Tom. 7. lib. ad Scap. c. 4. n. 22.*

H

N O li cum Deo bellare. Cicero in lib. de Senect. Quid est enim aliud Gigantum more bellare cum Dijs; nisi naturæ repugnare? Hinc *θεομαχῆν*; Dei hostes vel qui Deo obhætantur. Tractum videtur à notissima Gigantum in Iouem belligerantium fabula. Vsurpari poterit, vbi quis viribus suis fretus temere res non tentandas molitur, & vt admoneamus infeliciter cedere, quæcumque aduersus diuina humanaque iura per vim instituntur. Horat. in Od.

Quid æternis minorem Consilij animam fatigas? Virgil. Cede Deo. &:

Heu nihil inuitis fas quemquam fidere Dijs. Bis in Actis Apost. *ὡς θεομαχῆν*, & *θεομαχῆν*. Plato eiusmodi homines, à Titanum genere, dixit.

131. Micas infarcire. *Tom. 3. lib. de Anim. cap. 6. num. 85.*

E X contentione Platonis & Aristotelis, quam instituit Tertull. aliquid poterit elici. Plato varius, multiplex,

tiplex,

plex, & copiosus, singulari eloquentia & suavitate orationis, in cuius Dialogis locutio, etsi absit à verbi, tamen quo d'incitatus feratur, & clarissimis verborum luminibus vtatur, potius Poëma putanda, quam Comicozum Poëtarum. Aristoteles breuitate dicendi præfinit, vel potius siccitatem quandam tenuitatemque in dicendo, hoc est, orationem angustam, pressam & concisam (quæ in Platone est ampla, copiosa, redundans) adamauit. Hinc illa: *Mulla aqua, de eloquio Platonis*; & *Mica de minutiloquio Aristotelis*. prouerbialiter accipi possunt. Vt hoc quidem genus orationis siccum, & cui nihil temere detrahi possit; illud autem redundans, & ex quo si quid demas mutetse, de sententia nihil detraxeris. Nihilominus *Micas insarcire*, interpretari etiam poterimus, Tenuiter & cum parcitate quod distribuere, vt: *mullam aquam insundere*; largiter & benigne.

132. Mulla aquam insundere. *Ibid.*

Aqua mulla, *ἄψυδα*, ἢ *μυρὸς ἕρως*, aqua melle mista. Vt adludat non solum ad copiosam, sed ad mellitam suæ mellam in Platone eloquentiam. Lib. de Anima de eodem Platone: *ob mella faciundia*. Quam contra quod siccum est, facillime frictur, & in micæ minutatim dissoluitur. Eodem faciunt verba: *Insundere*, &: *Insarcire*. Fortasse & *Micas insarcire*, cum Tulliano isto, præmansum in os inferere, conueniet; quod est: rem in docendo nimis enucleate, nimisque frustulatim tradere, & crasse explicare. Græce: *Μυρολογεῖν ἢ ἀεττολογεῖν*, siue vt Cicero ad Attic. *μυρὸς ἕρως* ἢ *ἀεττολογεῖν*, quod est: cura minutula anxium esse.

133. Mulum de asino pingere. *Tom. 3. lib. aduers. Valent. c. 19. num. 237.*

Muli, quos asini & equæ generant, vnde ἡμίονος, quasi dimidiati asini, à patribus. Hinnuli, vel potius ex Colanella sententia: Hinni, à patris, equi hinnitu equo & asina geniti. Hinni, cum equa muli coitu nati. Hinc Prouerbum: ex asini, mulique, id est: dimidiati asini; ex etymologia Græca, similitudine; quando exemplat & res effecta non multum sunt discreta; vel quando ineptia inceptis representantur, vel mendacia mendacis astruuntur. Cuiusmodi farina & illa: Non tam ouum ouo simile, Armenti eiusdem, Cum Bytho Bacchiuis.

134. Narem contrahere. *Tom. 3. lib. 1. adu. Marc. c. 13. num. 71.*

In naso irrisionis sedes. Hinc nasuti, & nasum habere, irrisores dicuntur. Plin. lib. 11. c. 37. Nasum noui mores subdole irrisioni dicauere. Horat.

Naso adunco sust. nareo. Martial.
Et pueri nasum rhinocerotis habere. Pers.
Rides, ait, & nimis vnicis
Naribus indulges.

Et Græci *μυρμηγεῖν*, ἢ *ἰροῦν* ἢ *μυρμηγεῖν*: à naso, irridere. Ex naribus etiam indicium iracundiæ; vt animantes quædam iram narium statu produunt. Theocrit in Thyris:

Καὶ οἱ δὲν θρῆνεία γολῶσσι ἔτι ἐστὶν ἄνθρωποι.
Asteraei semper sedet ira in naribus.

Vnde corrugate & contrahere nares dicuntur, qui offenduntur. Horat.

Ne fordida mappa
Corruget nares.

135. Naso agere. *Tom. 3. lib. aduers. Marc. cap. 25. num. 170.*

Iccer. Ridiculo scommaticoque dicerio lædere.

136. Naso deridere. *Tom. 5. libro de Pudic. cap. 2. num. 18.*

B. Paulus ad Gal. 6. *ἰδοὺ τὸ μυρμηγεῖν*, id est, non irridetur, non agitur naso. *μυρμηγεῖν* enim apud Græcos, id

est, mystare vel mussare, non aliud fere signat, quam labijs oculisq; sonum naribus elicere. vnde *μυρμηγεῖν*. Sonus autem *μυρμηγεῖν*, irrisioni plerumque dicitur; atque hinc, qui citra reprehensionis morsum agit. *μυρμηγεῖν* dicitur; Homero passim *μυρμηγεῖν*. Addit Tertull. *adulantium*, vt significari videatur postica sanna, quæ est clanculata & recta irrisio, à gestu ridentium aliquem à tergo siue occipitio; vt sit: obrudere palpum Deo.

137. Naufragium inextricabile. *Tom. 2. lib. de Idolol. c. ult. num. 169.*

Gracis: *ναυάριον ἀφύκτων*, quod vitari non potest. Qui in scopulos impingunt, nauemque frangunt, sese extricare siue expedire à periculo non possunt. Virgil. de Labyrintho, *inextricabitis error*. Vide *Hypobrychium*.

138. Nauigare inter scopulos & sinus, inter vada & freta. *Ibid. 168.*

Est, versari in accipiti periculo. Nam *scopuli*, hoc est, montes saxei; siue rupes è mari eminentes, & quandoque sub aqua æquore latentes; &: *Sinus*, littora incuruata mare amplectentia; &: *vada*, minus profunda maris loca, & vndarum breuibis infesta; &: *freta*, maris angustia, vbi quasi æstu feruefcit mare, nauigantibus & infidiola & periculosa sunt. Lib. 1. aduers. Marc. *Dnas Symplegidas naufragij sui*.

139. Nubilo obscurior. *Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. c. 1. num. 14.*

Videantur Adnotat. Pamclij de Cimmerijs tenebris, quæ in idem incidunt Prouerbum. *Nubilum*, nubes densior siue crassamentum exhalationum aquæ gignenda fecundam vim habens. Vnde cælum nebulosum seu nubilum. Nebulas vel *Nubilum* offundere, est obfcurare. Sed quum Tertull. ad mores Marcionis adludat; tristitia & recondita animi seuegitas significabitur: vt apud Comicum Græcus *ἄσπετος τὸ βλέπειν* ἢ *μετρωτὸν* discutere frontis nubilum, quod est tristitiam abigere, lætumque vultum inducere. Et *supercilium nubilum*, ἢ *φρύξ* *ἕνωφρις*, pro tristi. Horat. *Deme supercilio nubem*, Virgil. 6. *Encid.*

Sed frons læta parum, & deiecto lumina vultu. &:
Sed nox atra caput tristi circumuolat vmbra.

140. Nugu tradere, (nisi traducere quis malit.) *Tom. 1. lib. de Pall. c. 4. n. 84.*

Vide: *scie figere*, &: *Digno destinare*. Est deridentium & improbantium aliquid clanculum inter se, quod palam facere non sit impune vel decens: quum neque coniect. & in hominem remve oculis, neque protentis digitis id facere licet: tum clanculario saltem adnutu demonstrari potest.

141. Oculis clausis. *Tom. 1. lib. de Pall. cap. 2. n. 20. Apolog. c. 3. n. 36. Tom. 3. lib. de Resurr. carnis c. 51. num. 361.*

Si subaudias verbum, liquet, res est clarissima, luce meridiana clarius, vt nolens volensque quiuis vel videre possit, vel intelligere. Si subaudias: Agere quid; est abrupte, temere, sine discrimine facere. Vt impingunt in odium nominis Christiani *clausis oculis*, & cæcitate odij in naufragium: qui rei veritatem neque explorant neque explorare laborant, sed adfectibus suis iniquissime indulent, & iuxta Terent.

Neque ius neque bonum atque æquum sciunt.
Melius peius, proffut obfui, nihil vident, nisi quod lubet.

B. Augusti. Quæ tandem vis, nisi cæcitas & vanitas animi cogit hominem clausis, vt dicitur, oculis, tamquam in alterum iacere, quod cum in eum iecerit, continuo redeat?

TERTULLI
OPERA

A

B. Hieronym. More Andabatarum in tenebris gladium ventilans. &c. Melius est tamen clausis (quod dicitur) oculis Andabatarum more pugnare, quam directa spicula clypeo non repellere veritatis. Et B. Basil. *οὐκ ἔστιν ἄλλοδὸν δῆμιον*, nocturnam pugnam, in eos qui nullo iudicio infectantur aliquid.

124. Oculis Homericis. Tom. 1. lib. de Pall. cap. 2. num. 20.

Videantur Adnotationes Pamelij. Idem cum superiore. *Homerus* antea Melesigenes dictus, à cecitate (nam ab ineunte aetate luminibus captus proditur) *ὄβλιος* nomen sortitus est. Vide illa omnium admiratio, omnium rerum humanarum simulacra expressa nobis ante oculos constituta potuisse ab eo, qui nunquam ea suis oculis viderat.

B

143. Palos terminales figere. Tom. 5. lib. de Ictu. cap. 11. num. 72.

Terminalis lapis, & aliquando palus, qui in agrorum finibus ponitur, & ut Virgil. de Saxo: *— Campo qui orre iacebat*
Limes agro positus litem vi discerneret arvis.
Erin Georg.
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat. —

Palos autem loco lapidum aut saxorum poni consuevisse indicat nomen, *palen*, Flandris pro agrorum terminis vilitatum. Vel addidit Tertull. ad Dromonem sive stadium equestre; ubi terminus erat, ubi peracto cursu quiescebant, & meta: *palus* erat acuminatus in stadij sine positus, circa quem gytabant cursum. Est igitur *palos terminales figere*, intra angustos & certos fines aliquem concludere, ne quid vel tentet, vel possit, vel imperium exerceat ulterius.

144. In partem vnam incumbere. Tom. 5. lib. de Trinit. c. 23. num. 10.

C

Svntum à militia, ubi in dextrum vel sinistram latus sine cornu siue partem maiore impetu & pertinacia conuersa vndique signa inferentibus aduersarij incumbitur. Quibus deiectis & loco summotis proclivis fit victoria. *Cæsa. 2. Bel Gal. Cæsar* ad dextrum cornu profectus, ubi suos vrgeri, &c. His verbis se explicat Auctor lib. de Trinit. *Inclinauerant, Trahere, Superare*, quæ à militia ducta sunt.

145. Pepone magis insulsus. Tom. 3. lib. de Anima cap. 32. num. 387.

Πεπωνες, molles & faciles dicuntur, Metaphora à maturis fructibus ducta; vel etiam à cucurbitibus, qui *pepones*, quod mollescant, & simul atque maturuerint, flaccescant, appellantur. Inde illa *μαλακώτερον πεπων* *συνεσ*, mollior sicuti matura, *σπέρματι*, *μαρμαρ*, maturior moris. Et conuiuium Proverbiale per translationem *πεπωνες* *τυπύσι*, *απαλοι* *δὲ ἀδονες*. Est & interdum blanda & amica vox, *ἀπέπον*, *τυπέσι*, *σπέρματι* *δὲ ἀδονες*, à maturis placidisque moribus, vel quod *πέ* *πεπωνες*, hoc est, mollia maturaque amemus omnes.

D

146. Peponem cordis loco habere. Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. c. 40. nu. 666.

Videantur hoc loco Adnotat. Pamelij; & Feuadentij ad illud B. Irenæi lib. 1. cap. 3. num. 10. O *pepones* Sophista vituperabiles, & non viri; quod ex Homer. *Ilia. 8.* desumptum est.
ὄσπερονες, ἢ ἄλλο γὰρ ἀχαιίδες, ὄσπερ ἔσ' ἀχαιοί.
id est:
O molles, mala probræ, & Achæides, haud enim Achivi.
Quod Virgil. imitatus:
O vere Phrygiae, neque enim Phrygee.

E

Significat itaque Proverbium: Excordem esse, vel corde esse insulso. In corde enim primarie animi vires. Hinc cordati, quibus cor recte adfectum est & robustum. Excordes, quibus *peponis* insit, molle, flaccidum, & minime virile. Vide supra: *Cerebrum vel cor non habere*, &c: *Cerui in pratio*.

147. Personam agere. Tom. 3. lib. 3. aduers. Marc. cap. 11. num. 77.

Vide infra: *Scenam decurrere*. *Persona*, pro munere siue partibus. Cicer. Has partes lenitatis semper egit illam grauitatis *personam* non appetiui. Ab histrionum *persona*. *Personam* gerere, tueri, sustinere, agere, ab histrionicis actoribus.

148. Physcone impurius. Tom. 1. lib. de Pall. cap. 4. num. 79.

De homine qui se in omne luxus libidinifque genus ingurgitat. Fuit enim Ptolemeus *Physcon* 8. *Ægypti* Rex, qui quum *Cyrenæ* imperaret, fratri *Euergetæ* defuncto successit; qui supra belluinam libidinem & crudelitatem (quæ facinora commemorat Iustin. lib. 38.) *Ægina* ventris, & corporis vultuque deformitate bellæ quam homini similior. Quæ fecit in eo pellicidæ vestis subtilitate, quasi de industria, siue potius ex intemperantia angebatur, infame *Physicon* nomen ex re tulit, quasi ventricosi & aquarioli, propter abdominis studium *φύσκων* enim *ὁ γαστρῶν ἢ σαρκῶν, ἀπὸ τῆς φύσκων*, quod est, intestinum crassum. Cui & *Persius* ait:
Pinguis aqualiculus propensio sequepede existat.

F

149. Plagæ occurrere. Tom. 3. Scorp. aduer. Cnosc. cap. 5. num. 35.

Svntum à gladiatoribus, qui vel aduersarij petitionem *Scorpõis* declinatione effugiunt, vel parmula excipiunt, vt sit frustra conatus. Vide supra: *In alium idem considerare*. B. Hieron. contra Iouin. Quali de loco videmur cedere, & aduersario ferendi occasionem dare. Et: *directa spicula clypeo* refellere veritatis.

G

150. Plaudere in sinum. Tom. 5. lib. de Pudic. cap. 9. num. 42.

Siqua vobis exempla in sinum plaudent, hoc est, tam grata vobis accidunt, quæ informatam in animis vestris opinionem videntur confirmare; vt inde tacitam apud vos voluptatem sentiat, vestroque adfectui indulgeatis. Apud Homer. *ἐσθ' ἄρα χαίρειν*. Tib. *In iactis gaudere sinu*.

151. Plaudere parti. Ibidem cap. 19. nu. 160.

Ligitur apud Tertull. *diuersæ parti supplaudere*, vel *subplaudere*, quasi suffragari & subserbere aliorum sententia. Ab ijs qui pedibus strepitum edunt, vel manuum compassione adprobant. Cicero: *Pedem nemo in illo iudicio supplotit*.

H

152. Polycrate felicius. Tom. 1. Apolog. cap. 11. num. 173.

Polycrates Sami Tyrannus, aureus fortunæ fœtus, cui ad nutum voluntatemque omnia fluxerunt. Sed qui tamen prosperum ad inuidiam vsque vitæ cursum miserabili exitu in Mycalensis montis vertice cruce suffixus conclusit. *Valer. Max. lib. 6. c. 11.*

153. Pompeio sublimior. Ibidem.

Pompeij elogium habes apud Cicer. *Orat. pro Leg. Manil.* Apud *Plin. lib. 7. toto cap. 26.* à quo ait non modo *Alexandri Magni* rerum splendorem æquatum, sed etiam *Herculis* prope ac *Liberi*. *Cognomentum Magni,*

cum

A cum Alexandro commiune, communem quoque sublimitatis titulum dedit.

154. In ponti aestu medio herere. Tom. lib. 1. adu. Marc. c. 7. num. 50.

Virgil. lib. 5. Aeneid. Saxa in procurrentibus haest. Et: In scopulo luctantem breuiusq; vadis.

Et lib. 10. Inscissa vadis dorso dum pendet iniquo. Quae, vti Tertullianicum, Prouerbialiter accipi possunt. Contrarium erit ex eodem lib.

Labitur alta secans, fluctuque astuque secundo. Aestus autem aliquando accipitur pro ipsa maris crescentis decretescentique commotione, hoc est, accessu siue incremento, vel recessu siue reciprocatione. Aliquando pro arena illa instabili, quae absorbet & haurit omnia. Virgil.

Furit aestus arenis. & Eluuntur arenis.

B Similia illa: Haerere in iisdem scopulis, in aqua, in vado, in salebra. Metaphorae ad nauigantibus ductae, qui vado illis naui cursum institutum tenere non possunt. Sic dum nauis sua reciproco huc & illuc impellitur, neque progredi potest; vt significetur Prouerb. Se non extricare aut expedire, non satis facere argumento, sed eodem re- licti. Vide: Eluctus vitruque.

155. In praeptum imponere. Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. c. 37. nu. 607.

C Praeptum, substantiue, vt abruptum, quiddid altum & praecipit, laxa praepria, & mons praeprius, altus. Plin. Graecis vt: *απὸ οὐρανοῦ*, vnde proclue praecipitium. Explicat se Tertullianus: *Sciens praecipituros homines, ipse illos in praeprium imposuit.* vt sit: apertio periculo exponere, nec satis providere, ne quid mali contingat; vt si homini auaro & furi pecuniae administratio committatur, adolescenti libidinoso pudicitia virginum.

156. Profundum inenatabile. Tom. 2. lib. de Idolol. cap. ult. num. 169.

Q uinau excussis in maris profundum delabuntur, natione viximquam emergunt, de periculo ineluctabili. Vide Hypobrychium, & Naufragium. Contrarium erit illud Virgil. 5. Aeneid.

Fundo vis tandem redditus imo est. & lib. 6. Adnabam terra, & iam extra tenebam.

157. Ad regulas perducere. Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. c. 22. num. 153.

D Regula, alias norma, est instrumentum fabrilis, quo structurae longitudinem, an respondeat, exigunt fabri; & vtiur Tertullian. verbo fabrilis, examinandam Dei bonitatem. Hinc illa, *regula rectoris*, amulsi exactior, ad perpendicularum & amulsi. Rem diligenter expendere, vt omnibus suis partibus numerisque absolute tractetur.

158. Sardanapalo mollior. Tom. 1. lib. de Pall. cap. 4. num. 79.

S ardanapalus postremus Assyriorum Rex, vir muliere corruptior, inquit Iustin. lib. 1. qui inter scortorum greges inuentus, purpuram colo nere, & muliebri habitu, cum mollitia corporis & oculorum lasciuia omnes feminas anteiret, pensa inter virgines pariri, adeo vt eius cognomen ob insignem molliem in Prouerbium abiicit apud Graecos & Latinos.

159. Scenam decurrere & defaltare. Tom. 3. libro 3. aduers. Marc. cap. 11. num. 7.

S cena, proprie frons theatri, locus nimirum Auditorum, obstructus peripetasmatis, e quo in profenium acturi hystionis prodibant. Frequenter pro ipsa fabula, Tragedia, aut comedia. Virgi.

Scenis agitatus Orestes, id est, Tragedijs celebratus & frequenter actus. Horat.

Quam non astricto percurrat pulpita sacco.

Pulpita, pro scena, hoc est, quam inconditas & male aptas confribat comedias. Erigitur decurrere scenam, perficere eius rei, quae instituta erat, summam. Cicero: Quae abs te breuiter de arte decurla sunt. Decurrere scenam phantasmatis Tertull. est, omnino & absolute probare, carnem Christi phantasma tantum fuisse, & in eo probando haerere. Sic Caes. ad Cero. lib. 8. *scena* totius rei, hoc est, id in quo rota res vertitur & consumi debet. Lib. adu. Valenti. appellat Tertull. *desultricem virtutem*, instabilem & male firmam & motoriam, & inde: *desultory* homines, a desultoribus equitibus. Proprie etiam viurpat, vt decurrere, vt defaltare, sit saltu mimico representare. Nam in scena Orchestra, chori propria est, sicuti *scena* hystionum; in qua Mimi solebant suas actiones exhibere. *δὲ χοροῦ*, ars saltandi, & ipsa saltatio; vt adludat ad vtroque vtroque verbo, & ad scenicos hystiones, & ad mimos, & ab iisdem diuersas trahat Metaphoras.

60. Scalpellum immergere. Tom. 1. lib. de Pall. c. 5. num. 103.

S calpellus, vel *scalpellum*, est scalprum chirurgicum, *φασέτρονον*. Nescio an etiam *scalpella*, vt pistilla Plauto, pro pistillo. vulgo lanceola, a chirurgis tractum. Nam voce: *acerbitati*, videtur cholericis humoris in Vedio abundantia significari. Cicero pro Sest. Non ea est medicina, quam sanae parti corporis *scalpellum* adhibetur. Solent Chirurgi immerfo *scalpello* venam incidere, & humorem redundantem elicere. Vfus erit Prouerbij in morbum animi medicina, vt & ea quae consequuntur apud Tertull. *Catharticum dare*.

161. Scipione iustior & militatior. Tom. 1. Apolog. c. 11. num. 173.

C Plinius lib. 7. num. 27. Cato primus tres summas in homines praestitisse existimatus est. Optimus orator, Imperator, Senator. Quae mihi omnia etiam si non prius, attamen clarius fuisse in Scipione Emiliano videntur. Eiusdem laus apud Cicer. lib. de Amicit. Iustitia & bonitas in altero Scipione, Nafica, commendatur. Verumque tamen, & iustitiae & militaris scientiae studium Scipioni minori siue Emiliano adtribuit Laelius apud Cicer. lib. eodem: Maior, siue Africanus, vtraque etiam laude excelluit.

162. Scythatetrior. Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. c. 1. num. 12.

H Ide Adnot. Pamelij. Gens *scythica* omni memoria, & omnium fere gentium scriptorumque existimatione ad bella & ad immanitatem magis, quam ad vllum humanitatis studium nata.

163. Siluam caedere & truncare. Tom. 1. Apolog. cap. 4. num. 50. & 51. & lib. de Praeser. adu. her. cap. 37. num. 222.

Q uo iure siluam meam caedis, quae a iure ciuili transfert omnia, hoc est: quid in meam possessionem irruis? in meam mellera falcem immittis? Apolog. *Totam illam veterem & squallentem siluam legum, nouis principalium re- scriptorum & edictorum securibus, truncatis & caedis.* Silua Latinis, vti & Graecis *δῆν*, Metaphoricis, pro copia & materia. Cicero: Omnis vbertas & quasi silua dicendi. &: Rerum & sententiarum silua. Hoc autem Prouerbium sumtum ab arboribus, quae vel putantur ne siluecant sarmentis, & in omnes partes, nimis

TERTULLI OPERA

- A nimia fundantur, vel radicibus vna cum trunco exciduntur.
164. Siluam cedere, eradicare, & excaudicare. *Tom. 5. lib. de Pudic. c. 16. n. 35.*
Quanta securi omnem siluam libidinum cadat, & eradicet, & excaudicet. Addit: Ne quidquam de residuo fructuare permittat. Est penitus aliquid abolere, idemque cum superiore. Nam truncus est stipes ipse ramis & frondibus exutus. Caudex cum frontibus. Itaque truncare, & excaudicare, eadem.
165. Siluam ingentem commouere. *Tom. 5. lib. de Trinit. c. 16. n. 81.*
Siluam Scripturarum commouere circa aliquid. Multa excutere, & vndeque argumenta defumere, lato campo euagari.
- B 166. Quanta filia. *Tom. 3. libro de Anim. cap. 2. num. 30.*
Qua vis? quae copia? quam ampla lateque patens materia?
167. Socrate sapientior. *Tom. 1. Apolog. cap. 11. num. 173.*
Non modo hominum existimatione, sed Pythij Apollinis oraculo sapientissimus iudicatus Socrates, & cunctis prelatius proditur. Plin. lib. 7. cap. 31. Cic. lib. de Amicit.
168. Solis pectines. *Tom. 3. lib. aduers. Valent. cap. 3. num. 23.*
In pectinibus, quibus comas vel discriminamus vel pedamus, radij densi & rari, à solarium radiorum similitudine, dicuntur; & reciproca Metaphora: pectines solis, quod omnem in partem radios, quasi crenula instar pectinis, intersticios emittat. Vnde apud Lucret. Tela dici, quasi missiles, telorum in morem, radij. Et *de C. 1. & 2. & 3. Sol.* At cum his verbis, puerorum teretriculamenta, vti & *Lamia rursus*, significantur: consueuerunt fortasse nutrices, vel puerilem ciuitatum compescere, vel obstinatam, dum caput sibi pecti non ferunt, contumaciam huius verbis infringere. dum pectines solis, veluti strigiles, ad se adferri imperant.
- C 169. Solis radio scriptum. *Tom. 3. lib. de Resurr. carn. c. 47. num. 347.*
Pro perspicuo, & eo quod claret. Nam quae maxime constant, maximeq; in confesso sunt, ea sole clariora dicimus. Hinc illa: In sole caligare; Aduersus Solem loqui. Lib. de Pudic. c. 7. Quibus exquirendis non lucerne speculo lumine, sed totius solis lancea opus est.
170. In solido esse. *Tom. 5. lib. de Pudic. cap. 10. num. 83.*
- D 171. Ad speculum respondere. *Ibidem c. 8. n. 64. lib. 4. adu. Marc. c. 31. nu. 511.*
Aduersus speculum parabolae, dixisse videtur pro sensu anagogico, sive ipsa anagoge, qui est sensus scripturarum, parabolatum, oraculorum mysticus & reconditus, quoque interioris & quasi sibi coeque latet. Sic ad speculum respondere (vbi in rebus fabricibus ad regulam, amulsum
- perpendicularum) erit omnia ea; quae parabola proponuntur, posse accommodari ijs, quae eadem significantur. Et, vt loquitur Tertull. exemplar equari.
172. Spongia Marcionis. *Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. cap. 4. num. 43.*
Vsus spongiae pictoribus in colore delendo. Quod patet ex Plin. lib. 35. cap. 10. de Pictoribus & de Protogene. Abstergerat saepius, mutaueratque penicillum; postremo, spongiam eam impexit inuiso loco tabulae. Aulon. in Epist. quadam: Fucio tuae emendationis adiecto impingas spongiam, quae imperfectum opus equi male spumantis absoluat. Vtus etiam in extergendis mensis nummulariorum, praecipueque abacis, in quibus scribebant, & inducta spongia corripiebant. Et in palimpsestis, hoc est, tabellis membranivae delectis, in quibus stylo graphiario exarare solebant. Hinc Augustus, Aiaceum Tragediam, quam conscriptam à se dederat, in spongiam decubuisse dicebat, ad exemplum Aiaceis, qui in ferrum incubuerat. Aristides in Orat. quadam *de A. de t. c. 1. & 2. & 3. & 4. & 5. & 6. & 7. & 8. & 9. & 10. & 11. & 12. & 13. & 14. & 15. & 16. & 17. & 18. & 19. & 20. & 21. & 22. & 23. & 24. & 25. & 26. & 27. & 28. & 29. & 30. & 31. & 32. & 33. & 34. & 35. & 36. & 37. & 38. & 39. & 40. & 41. & 42. & 43. & 44. & 45. & 46. & 47. & 48. & 49. & 50. & 51. & 52. & 53. & 54. & 55. & 56. & 57. & 58. & 59. & 60. & 61. & 62. & 63. & 64. & 65. & 66. & 67. & 68. & 69. & 70. & 71. & 72. & 73. & 74. & 75. & 76. & 77. & 78. & 79. & 80. & 81. & 82. & 83. & 84. & 85. & 86. & 87. & 88. & 89. & 90. & 91. & 92. & 93. & 94. & 95. & 96. & 97. & 98. & 99. & 100.* Stesichori palinodia siue recantatione, sed spongia medebitur. Sic quum Marcion, quos vellet, sacrae Scripturae libros deleret (quod declaratum est supra: Abruptum amplissimum salire, & hoc loco statim subiungit: quae abluunt quae seruauit) spongiam Marcionis appellauit, audaciam illam in expungendis Libris, & cenioria temeritate intercidendis.
173. Sportulam furunculus capiat. *Tom. 3. lib. 3. adu. Marc. c. 16. n. 111.*
SPORTULA, à sportulis sparteis, nummorum receptaculis dicta, donarium, siue potius obolium, quod diuites Roman. saluatoribus dabant; ipsi secreto ceuantes. Cui opposita Recta caena, quam ciuiliores clientibus saluatoribus suis legitimum conuiuium exhiberent; quae olim pauperibus tantum dabatur, postea diuites etiam sportulam capere & expolere ceperunt. Qui vero quum diens non esset, nec ordinarius saluator, alij se ingerebat, & sportulam accipere ignotus contendeat, furunculus hoc loco dicitur. In eum conueniet, qui falso sibi quid vindicat, vt Deus Marcionis nomen Chasti.
174. Stipulam quis in alieno oculo facilius perspicit, quam in suo trabem. *Tom. 1. Apolog. cap. 39. num. 510.*
Prouerbiu Evangelicum, Matth. 5. & Luc. 6. quo philantia notatur eorum, qui aliorum vel minimis vitijs offenduntur, suis & maximis blandiuntur, *es e. 6. & 7. stipula* Tertullian. vulgatae editionis Interpreti: festuca. Horat.
*Quis, ne traberibus proprijs offendat amicum
 Postulat, ignoscat verrucis illius equum est.*
 Et aliud Prouerb. Pustulas alienas, vlceribus scatenas.
175. Sub sinu & tunica. *Tom. 5. lib. de Eug. in persecut. cap. 12. num. 89.*
Addit Tertullia. vt *furtius*; & opponit: *coram toto mundo*. Quidquid propatulo non fit, sed infidiolae & clam, remotis arbitris, & aliena conscientia, sub sinu fieri dicitur. Sic: In sinum conferre, vertere, id est, in priuatum commodum referre. Et Plinio Scaurus dicitur rapinarum promincialium sinus, qui in suae auaritia voraginem omnia conuerteret. In sinu gaudere, est gaudium suum in vulgus non edere, nec palam facere.
176. Sylla felicior. *Tom. 1. Apolog. II. num. 173.*
Hic Vic Sylla felicitatis ostentum datum est fulmine, vt ait Plin. lib. 2. cap. 54. Vnus hominum, inquit idem Plinius lib. 7. cap. 44. ad hoc aui; Felicit sibi cognomen

A men asseruit. Quam temeritatem cum stulticia coniunctam eodem loco refellit.

177. Tanti vitreum, quanti margaritum: Tom. 2. lib. ad Mart. c. 4. n. 58.

Scud non solum legitur apud Tertull. sed etiam apud Hieronym. Quo dicto summa rerum inaequalitas significabitur. Margaritarum, alias vnionum, summum inter gemmas pretium. Vitrum vilissimum, quod tamen margaritam mentiri potest, & impericis imponere. Explicat se Tertull. & hæc inter se confert, Terrenam gloriam, gloriam celestem, premium laudis humane, diuinam mercedem.

178. Tempus omnia reuelat. Tom. 1. Apolog. cap. 7. num. 102.

Seneca: Veritatem dies aperit. Horat. Quidquid sub terra est, in apricum proferet ætas, Defodit, condetque nitentia. — ἐπεὶ ὁ πᾶντων βασιλευς, tempus omnia explorat, Et Sophocli ἄνθρωπος οὐδὲν κρύπτει, & ἀνὴρ ἀνὰ ψῆφον, omnia videre & audire, etiam apertum prolaturum. Atque hinc: Veritas Temporis filia, apte dicitur, quæ temporis progressu, quum aliquandiu delituerit, in lucem emergat. Hinc illud: ἡ γὰρ ἀεὶ ὁμοῖα, καὶ ἀλλήλων ἄνθρωπος. At veritatem tempus in lucem eruit.

179. Tertæ filii. Ibid. c. 10. nu. 162.

Videantur Adnotat. Pamelij. Tertæ filios (inquit Tertull.) vulgus vocat, quorum genus incertum est; ἡ γὰρ φύξις, & inde Gigantes, quasi de terra nati. Apud Iuuenal. Fraterculus Gigantum, pro ignoto. Petsius: Progenies terræ. Vide supra: De celo superueni.

180. Terram grauem imprecari. Tom. 1. lib. de Testim. anime c. 4. nu. 21.

Solebant antiqui, vt ex omnibus fere patet Latinis Poëtis; manibus eius, cuius memoriam, vt Tertull. ait: quum alicuius offensæ morsu facerent, & maledicere vellent, terram grauem imprecari; eius vero cui gratiam deberent, ossibus & cineribus refrigerium comprecari. Et mensē præsertim Februario duodecim continentis dies, pro impetranda mortuorum manibus quiete, populus iustrationes & piacula faciebat. Hinc illa: Moliter ossa cubent, — Et cinerem velis non onerosa premar. Ossa quæta precor tua a reguere in vna. Et sit humus cineri non onerosa tua.

181. Thales in puteum. Tom. 3. lib. de Anim. cap. 6. num. 89.

Vide hoc Prouerbiū tractatum à Platone in Theæteto. De ijs qui nec pro pedibus prospiciunt. Thales è septem Græciæ sapientibus vnus & primus, dum cælestia intentius contemplantur, in foueam incidit. Hinc à vetula siue ab ancilla irrisus.

182. Themistocle sublimior. Tom. 1. Apolog. ca. 11. num. 173.

Militarem illum appellat Tertullia. Hinc legendum videtur militarior, vel militiæ aut militaris artis peritior. Ipsi autem adolescentis gloria emicuit bello medico, pugna Maratonica, sub auspicijs Miltiadis. Deinde aliquot annis post Dux Atheniensium, aduersus Xerxis nauales copias ad Salaminem memorabili cum laude, conflixit.

183. Titulum dispungere. Tom. 5. lib. de Monog. cap. 8. num. 55.

Dispungere rationes apud Iureconsultos est computum, vt vulgo loquimur, examinare; siue, vt Papi-

nian describit, conferte accepta & data; & alibi: percontari, examinare, describere rationes, pro eo quod est dispungere. Aliud est expungere, quod est punctis circumducere & tollere, & quasi rem confectam eximere è codice. Vitur Tertull. Metaphora à ratiocinatoribus ducta, & à censoribus, qui in tabulis referunt nomina & titulos eorum qui profitentur. Si prouerbialiter vsurpare placet, erit: rationem vel causam, iustane sit an contra, expungere; vel diiudicare, idoneusne sit quis ad munus aliquod obeundum, & suis dotibus adfatim instructus. Lib. 4. aduers. Marc. Creatorem vocat iudicem & dispunctorem meritorum. Lib. 5. dispunctionem boni atque mali operis. Lib. de Patient. Omnis iniuria quum patientiam offenderit, eo lem exitu dispungetur, quo relum in petra libraturum & obtusum; hoc est: euanescent & irritus erit conatus, vt euanescent ea quæ delentur siue dispunguntur, pro expunguntur.

184. Titulum incidere. Tom. 3. lib. 1. aduers. Marc. cap. 9. num. 57.

Incidere est notare aliquid in monumentis rerum gestarum. Cicero: incidere elogium (alij, & Mureto imprimis eclogium) in sepulchro, in æs, in marmore. Plin. de Pomp. Magno cap. 26. lib. 7. commemorat titulos victoriarum & triumphorum notatos. Quem ad morem adlufit Tertull. vt sit, publico cognomento honestare vel infamare, & elogio nobilitare.

185. Tullio eloquentior. Tom. 1. Apolog. cap. 11. num. 17.

M. Tullij elogium habes lib. 7. num. 30. apud Plini. Vbi cum vocat facundia Latiarumque litterarum parentem. Quinctil. lib. 9. Instit. In quem, ait, copiam Platonis, vim Demosthenis, suauitatem Iſocratis fuisse transfusam.

186. Vanitatem vanitate depellere. Tom. 3. lib. 4. aduers. Marc. cap. 30. nu. 496.

Starcem arte, mendacium mendacio eludere. Friuolum argumentum, & ad rem non accommodatum, friuolo & alieno infringere & refellere. Illa persimilia: Cum vulpe val pinari, cum Cretenſi cretizare.

187. Venas deducere. Tom. 5. lib. de Trinit. 1. cap. 29. num. 131.

Translatio ducta à frontibus, vnde riuu & quasi venæ aquarum deducuntur. Hinc illa: Diuite vel tenui vena; quod fontium alij angustiore vena manent, alij maiore, vt flumen efficiant; vel etiam à metallis, quorum venæ vt genere, ita copia interdum differunt. Quinctil. Pleniore canali fluunt. Et Poëtæ venas ab Homerō, tanquam Poëleos fonte, venas duxisse dicuntur.

188. Via eadem sursum & deorsum. Tom. 3. lib. 2. adu. Marc. c. 28. n. 195.

Hoc Prouerbiū Heraclito vsurpatum, transferre videtur Tertull. ad suam argumentandi rationem. Nam eo faciunt: Super, & infra se. Hæc quidem ad dignitatem, illa sursum ac deorsum ad locum spectantia. Hoc enim vere est aduersus Marcionem Antitheseis amulas facere, quæ non solum in sententijs, si ignorauit, omnino non sciuit, sed in vocabulis, quæ dixi, consistant. Heraclitus vsurpat forte in Physicis disciplinis hoc obscurius dictum, quum Sursum ac deorsum in loci ratione sint ex numero eorum quæ dicuntur ἄνω καὶ κάτω. Relata. Cicero: Petri sursum rectis lineis, & deorsum ad lineam. Atque ita Tertull. argumentationem suam ἀνω καὶ κάτω Heracliti axiomate probat.

*

TERTULL OPERA

A

189. Viua voce. Tom. 3. lib. de Prescript. aduers. ha. ret. cap. 21. num. 128.

Hic statim opponitur; per Epistolas, subintell. pradi-
cando. *Viua vox*, quali viuida atque efficax ab ipso
pronuntiantis ore percepta, in qua natua & genuina e-
lucet gratia, & actio cum motu, quæ in orationis est
vita, inhaerescit. Quæ omnia à scriptura, quæ veram vi-
uamque vocem tantum imitatur, sunt seiuncta. Quin-
ctil. Actio orationis quasi vita est, rerum inuentio osillum
instar est; ordo neruos imitatur, elocutio carnem, cutem
& colorem refert; memoria spiritus vice fungitur. Qui-
bus omnibus accedit pronuntiatio velut motus quidam
vitalis. Nullum enim certius argumentum vite, quam
motus; vnde flumina viua, à motu. B. Hieron. in Prafat.
Gen. Haber nescio quid latentis energia *viua vox*. Huic
opponit, vt dixi, Tertull. per Epistolam pradiicare. Et alijs:

Muti magiltri, quæ sunt scripta eorum, qui eruditi inge-
nij monumenta posteritati literis mandata reliquerunt,
quasi vocis & vite expertes.

B

190. Vmbram sine lumine colorare. Tom. 3. lib. adu. Hermog. cap. 2. num. 12.

Atte pictoria, quam Hermogenes exercuerat, tra-
ctum. Prima picturæ initia (inquit Plin.) *umbra* ho-
minis lineis circumducta, quæ linearis dicta; secunda
singulis coloribus, & monochromatis appellata. Ita-
que prima sine vilo colore fuit, adeo vt quos pingentem
adscribere esset institutum. Deinde lineæ colorati cæ-
ptæ testa trita. Cuiusmodi picturæ in arte tectonica par
est *ipse per se*, quæ est atæ iacens efformatio & superfi-
ciaria descriptio, futuri operis ipsecimen exhibens. De-
torquebitur ad sermonis, argumenti, rei demonstratæ
obscuritatem.

F I N I S.

INDEX